

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Інститут управління та права, Юридичний факультет
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра загальноправових та політичних наук
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (роботи)

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему Інноваційні технології у дослідженні громадянського суспільства

Виконав: студент(ка) 2 курсу, групи Ю-219м

Спеціальності 052 «Політологія»

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)

Політологія

М.В. Мирончук

(прізвище та ініціали)

Керівник к.ф.н., доцент В.В.Волобуєв

(прізвище та ініціали)

Рецензент д-р п.н., проф. О.М. Кіндратець

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
 (повне найменування закладу вищої освіти)

Інститут, факультет Інститут управління та права, Юридичний факультет
 Кафедра Загальноправових та політичних наук
 Ступінь вищої освіти Магістр
 Спеціальність 052 «Політологія»
 (код і найменування)
 Освітня програма (спеціалізація) Політологія
 (назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав.кафедри Арабаджієв Д.Ю.
 «___» _____ 2020 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Мирончук Мирослави Вікторівни
 (прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) «Інноваційні технології у дослідженні громадянського суспільства»

керівник проєкту (роботи) Волобуєв В.В., к.ф.н., доцент
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «29» вересня 2020 року № 241

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) «___» _____ 2020 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 105 сторінки, 1 таблиця, 25 рисунки, 62 джерела.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити: дослідити еволюцію і зміст концепції громадянського суспільства; надати системну характеристику інститутів громадянського суспільства; визначити умови розвитку громадянського суспільства в Україні; визначено параметри дослідження і загальний стан розвитку громадянського суспільства в Запорізькій області; виявити особливості внутрішньої спроможності громадських організацій; виявлено особливості зовнішніх зв'язків громадських організацій; визначити особливості програмної діяльності громадських організацій в Запорізькому регіоні; виділено основні проблеми інституцій громадянського суспільства в регіоні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) – Основні параметри і показники дослідження; – Основні сектори діяльності громадських організацій в Україні (за даними Творчого центру Каунтерпарт); Основні напрями діяльності громадських організацій в Україні (у % від

загальної кількості); – Мета створення організації;– Термін, на який розраховано стратегічний план; – Особи та органи, які розробляють стратегічний план; – Кількість членів організації; – Особи, що є волонтерами громадських організацій;– Джерела фінансування громадських організацій;– Нові джерела фінансування;– Частота контактів (формальних і неформальних) державних структур і представників громадських організацій; – Причини недостатньої співпраці між громадськими організаціями і владними структурами; – Причини недостатнього рівня співпраці між громадськими організаціями;– Основні причини співпраці з бізнес-структурами;– Причини недостатньої співпраці з бізнес-структурами;– Частота співпраці НУО з громадськістю; – Способи поширення інформації про діяльність громадської організації; – Види ЗМІ, через які поширювалась інформація про діяльність громадських організацій; – Кількість проектів, які виконали НУО за 2010-2011 роки; – Результати участі громадських організацій в коаліціях і робочих групах; – Основні законодавчі перешкоди на шляху розвитку третього сектору; – Джерела інформації про зміни в законодавстві; – Загальні проблеми громадських організацій Запорізького регіону; – Внутрішні проблеми громадських організацій в Запорізькому регіоні; – Зовнішні проблеми громадських організацій в Запорізькому регіоні; – Потреба в тренінгах з боку громадських організацій Запорізького регіону.

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	к.ф.н., доцент Волобуєв. В.В.		
2	к.ф.н., доцент Волобуєв. В.В.		
3	к.ф.н., доцент Волобуєв. В.В.		
4	к.т.н., доцент Нестеров О.В.		
Нормок-ь	к.ф.н., доцент Попович Я.М		

7. Дата видачі завдання «__» _____ 2020року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/П	Назва етапів дипломного роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Попереднє затвердження тем, складання змісту	02.12.2019-04.12.2019	
2	Вивчення літературних джерел	09.12.2019-15.01.2020	
3	Збір матеріалу на кваліфікаційну магістерської роботи	10.02.2020-17.02.2020	
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	18.02.20-29.02.2020	

5	Виконання першого розділу	02.03.2020-24.04.2020	
6	Виконання другого розділу	04.05.2020-22.06.2020	
7	Виконання третього розділу	01.09.2020-30.09.2020	
8	Затвердження теми кваліфікаційної магістерської роботи	29.09.2020	
9	Формування висновків та рекомендацій	01.10.2020-15.10.2020	
10	Оформлення кваліфікаційної магістерської роботи	16.10.2020 – 06.11.2020	
11	Перевірка роботи керівником	9.11.2020-11.11.2020	
12	Одержання відгуку та рецензії	11.11.2020-13.11.2020	
13	Попередній захист кваліфікаційної магістерської роботи	16.11.2020-19.11.2020	
14	Подання роботи на кафедру	22.11.2020	
15	Захист кваліфікаційної магістерської роботи	22.12.2020	

Студент(ка)

_____ **М.В. Мирончук**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

_____ **В.В. Волобуєв**
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ**Кваліфікаційної магістерської роботи на здобуття другого
(магістерського) рівня освіти зі спеціальності 052 «Політологія»****Тема роботи: «Інноваційні технології у дослідженні громадянського
суспільства»**

Актуальність дослідження. Громадянське суспільство як підсистема соціальної сфери представляє собою мережу різноманітних форм асоціативного життя, волевиявлення й формування громадської думки, забезпечених певною інфраструктурою й автономних стосовно держави, в якій домінують громадянські цінності та спілкування на засадах довіри і солідарності. Це передбачає формування громадських об'єднань, спрямованих не тільки на захист соціальних інтересів або громадської думки, але й на надання соціальних послуг, доброчинну діяльність і волонтерську роботу. Саме тому на сьогодні актуалізується питання щодо виділення інноваційних механізмів формування громадських об'єднань як інституціонального змісту розвинутої системи громадянського суспільства через виявлення основних груп проблем існуючих в Україні громадських організацій.

Мета кваліфікаційної магістерської роботи: визначити механізми розвитку громадських організацій як інститутів громадянського суспільства.

Предметом дослідження виступають механізми розвитку громадських організацій як інститутів громадянського суспільства

Об'єктом виступає громадянське суспільство як розвинута система об'єднань і організацій громадян.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс методів наукового пізнання: історичний аналіз, ретроспективний аналіз, формально-логічний аналіз, системний та структурно-функціональний аналіз. Серед емпіричних методів було застосовано: метод аналізу документів (статистичних даних, Законів і підзаконних актів тощо), соціологічне опитування.

Надійність і валідність результатів дослідження забезпечується за рахунок застосування комплексу аналітичних і статистичних методів, методів параметричної та непараметричної статистики (за допомогою ППП STADIA 6.0).

Інформаційну базу дослідження становлять монографії, наукові публікації, Інтернет-ресурси, власні обстеження.

Наукова новизна дослідження полягає в наступних положеннях:

- систематизовано теоретичні і практичні підходи до визначення концепції громадянського суспільства і його інституційної структури;
- виділено сучасні умови розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні;
- проведено соціологічне опитування серед громадських організацій з метою виявлення проблемних секторів діяльності і функціонування;
- визначено основні інноваційні механізми розвитку інституційної структури громадянського суспільства.

Практичне значення дослідження полягає у виділенні актуальних і значимих проблем громадських організацій Запорізького регіону. Результати дослідження можуть бути використані в діяльності громадських організацій з надання соціальних послуг; органами державного управління для вирішення проблем взаємодії влади, держави і громадянського суспільства.

Структура кваліфікаційної магістерської роботи. Складність проблем, що підлягають дослідженню, їхня різноплановість зумовили загальну логіку і структуру роботи. Кваліфікаційна магістерська робота загальний обсяг 105 сторінки, 1 таблиця, 25 рисунків, 1 додаток, 62 джерела використаної літератури.

АНОТАЦІЯ

У роботі досліджено еволюцію і зміст концепції громадянського суспільства, надано системну характеристику інститутів громадянського суспільства; визначити умови розвитку громадянського суспільства в

Україні, визначено параметри дослідження і загальний стан розвитку громадянського суспільства в Запорізькій області; виявлено особливості внутрішньої спроможності громадських організацій, особливості зовнішніх зв'язків громадських організацій, визначено особливості програмної діяльності громадських організацій в Запорізькому регіоні, виділено основні проблеми інституцій громадянського суспільства в регіоні.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадські об'єднання, громадські організації, розвиток інститутів громадянського суспільства.

ANNOTATION

The paper investigates the evolution and content of the concept of civil society, provides a systematic description of civil society institutions; to determine the conditions for the development of civil society in Ukraine, the parameters of the study and the general state of the development of civil society in the Zaporozhye region; the features of the internal capacity of public organizations, the features of external relations of public organizations are revealed, the features of the program activities of public organizations in the Zaporozhye region are determined, the main problems of civil society institutions in the region are highlighted.

Key words: civil society, public associations, public organizations, development of civil society institutions.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ГОЛОВНИЙ КОНЦЕПТ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	13
1.1. Еволюція і зміст концепції громадянського суспільства	13
1.2. Громадські об'єднання і організації як інститути громадянського суспільства	23
1.3. Умови розвитку громадянського суспільства в Україні	36
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	49
2.1. Основні параметри дослідження і загальний стан розвитку громадянського суспільства в Запорізькій області	49
2.2. Особливості внутрішньої спроможності громадських організацій	54
2.3. Зовнішні зв'язки громадських організацій	60
2.4. Програмна діяльність громадських організацій	69
2.5. Аналіз проблем і потреб громадських організацій	75
РОЗДІЛ 3. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ	79
3.1 Аналіз потенційних небезпек	79
3.2 Заходи по забезпеченню безпеки	81
3.3 Заходи по забезпеченню виробничої санітарії та гігієни праці	83
3.4 Заходи з пожежної безпеки.....	89
3.5 Заходи по забезпеченню безпеки в надзвичайних ситуаціях	91
ВИСНОВКИ	94
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	99

ВСТУП

Проблема формування та розвитку громадянського суспільства обумовлена потребами практики, насамперед утвердженням такої глобальної тенденції, як демократизація суспільних процесів, що поступово, але невідворотно охоплює собою все більш помітний масив народів і країн світу, розгортається на теренах України все з більшою активністю і перспективою. В широкому розумінні, демократія – це влада народу – людей, як громадян власно сформованого суспільства. У будь-якому випадку вона – влада народу – наштовхується або на опір державної влади, або ж взаємодіє з нею, внаслідок чого формується авторитарний або демократичний стиль суспільного життя і управління, утверджується різний рівень свободи людини як громадянина і особистості. Зрозуміло, кожен громадянин зацікавлений в утвердженні демократії і свободи. Зрозумілим є також і те, що для цього він має об'єднати свої зусилля щодо їх досягнення з іншими громадянами. Таке об'єднання й утверджується як «громадянське суспільство» - як механізм і засіб волевиявлення активності громадян в реалізації власних прав і свобод, наближення демократичного майбутнього.

Протягом останніх десятиліть розроблення концепцій громадянського суспільства здійснювалося представниками різних шкіл та напрямів, як західними, так і східноєвропейськими дослідниками. Серед них можна виокремити американських вчених – Дж.Александера, М.Ігнат'єффа, А.Лейпхарта, К.Фіцпатрик; англійських – Р.Дарендорфа, Є.Джессі, Є.Єлліса; німецьких – М.Кляйнеберга, П.Козловські, Ю.Хабермаса, французьких – Д.Кола, Р.Фоссаєра; польських – Є.Вятра, Е.Шацького; чеських – А.Оркеня, Д.Чепелі; російських – К.Гаджієва, Ю.Сунгурова; українських – В.Баркова, Є.Бистрицького, О.Дергачова, М.Обушного, О.Резника, М.Ходаківського.

Громадянське суспільство як втілення функціональної узгодженості суспільно-політичних інститутів подано в працях Г.Джордана, Х.Зандкюлера, П.Шерьоля.

Інтерес для дослідження феноменів громадянського суспільства становить науковий доробок російських вчених - О.Загорського, Л.Калашнікова, О.Оболонського, В.Рибакова, М.Чешкова, С.Чугрова, які аналізують національні особливості співіснування суспільного і державного, висвітлюють «можливості і межі громадянського» у так званому «незахідному світі».

З органіцистським уявленням про громадянське суспільство розходяться погляди дослідників - Р.Арона, Е.Гелнера, Л.Мізеса, Ф.Хайека, К.Поппера, М.Ігнат'єффа, І.Шапіро - які вважають його унікальним досягненням західних країн. Особливості східноєвропейської модернізації, специфіка розвитку ідеї громадянського суспільства у регіоні досліджують російські вчені - Ю.Давидов, Ю.Новопашин, українські - О.Білий, В.Горбатенко, М.Розумний, Ф.Рудич. Безпосередньо проблемі становлення громадянського суспільства в Україні роботи присвятили В.Барков, Б.Кузьменко, О.Лавринович, В.Медведчук, І.Пасько, В.Полохало, В.Полуда, Ю.Римаренко, М.Рябчук, О.Скрипнюк, М.Томенко. Проблеми сутності і типологізації громадських організацій у вітчизняній літературі Т.Базовкін, О.Лісничук, Г.Новичков, О.Ярош.

Громадянське суспільство як підсистема соціальної сфери представляє собою мережу різноманітних форм асоціативного життя, волевиявлення й формування громадської думки, забезпечених певною інфраструктурою й автономних стосовно держави, в якій домінують громадянські цінності та спілкування на засадах довіри і солідарності. Це передбачає формування громадських об'єднань, спрямованих не тільки на захист соціальних інтересів або громадської думки, але й на надання соціальних послуг, доброчинну діяльність і волонтерську роботу. Саме тому на сьогодні актуалізується питання щодо виділення інноваційних механізмів формування громадських об'єднань як інституціонального змісту розвинутої системи громадянського суспільства через виявлення основних груп проблем існуючих в Україні громадських організацій.

Об'єкт дослідження – громадянське суспільство як розвинута система об'єднань і організацій громадян.

Предмет дослідження – механізми розвитку громадських організацій як інститутів громадянського суспільства.

Мета дослідження: визначити механізми розвитку громадських організацій як інститутів громадянського суспільства.

Завдання дослідження:

- дослідити еволюцію і зміст концепції громадянського суспільства;
- надати системну характеристику інститутів громадянського суспільства;
- визначити умови розвитку громадянського суспільства в Україні;
- визначити параметри дослідження і загальний стан розвитку громадянського суспільства в Запорізькій області;
- виявити особливості внутрішньої спроможності громадських організацій;
- виявити особливості зовнішніх зв'язків громадських організацій;
- визначити особливості програмної діяльності громадських організацій в Запорізькому регіоні;
- виділити основні проблеми інституцій громадянського суспільства в регіоні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс методів наукового пізнання: історичний аналіз, ретроспективний аналіз, формально-логічний аналіз, системний та структурно-функціональний аналіз. Серед емпіричних методів було застосовано: метод аналізу документів (статистичних даних, Законів і підзаконних актів тощо), соціологічне опитування.

Надійність і валідність результатів дослідження забезпечується за рахунок застосування комплексу аналітичних і статистичних методів, методів параметричної та непараметричної статистики (за допомогою ППП STADIA 6.0).

Наукова новизна дослідження полягає в наступних положеннях:

- систематизовано теоретичні і практичні підходи до визначення концепції громадянського суспільства і його інституційної структури;
- виділено сучасні умови розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні;
- проведено соціологічне опитування серед громадських організацій з метою виявлення проблемних секторів діяльності і функціонування;
- визначено основні інноваційні механізми розвитку інституційної структури громадянського суспільства.

Практичне значення дослідження полягає у виділенні актуальних і значимих проблем громадських організацій Запорізького регіону. Результати дослідження можуть бути використані в діяльності громадських організацій з надання соціальних послуг; органами державного управління для вирішення проблем взаємодії влади, держави і громадянського суспільства.

Структура дипломної роботи: загальний обсяг 86 сторінок, 1 таблиця, 25 рисунків, 62 джерела використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ГОЛОВНИЙ КОНЦЕПТ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Еволюція і зміст концепції громадянського суспільства

Дискусія про громадянське суспільство, що спалахнула на початку 2002 р., хоча й мала короткотерміновий і дещо суперечливий характер, зрештою, віддзеркалювала потребу ґрунтовно висвітлити теоретичні та прикладні аспекти проблеми, що стала актуальною на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку України.

Проблема громадянського суспільства є не тільки об'ємною, а й надзвичайно складною, має комплексний характер. Комплексність її полягає в тому, що вона так чи інакше піднімає низку ключових питань, зокрема: співвідношення суспільства і державної влади, прав і обов'язків громадян перед державою і обов'язків держави перед громадянами; правового регулювання суспільних відносин; діяльності політичних партій і громадських організацій; місця та ролі засобів масової інформації.

Сучасні концепції громадянського суспільства своїм корінням сягають у глибину античності і середньовіччя. З часів Платона і Цицерона поняття громадянин «(від давньогрецького *polites* лат.*civilis*) пов'язано з поняттям прав і обов'язків, а у політології поняття громадянське суспільство найтіснішим чином пов'язане з поняттям право.

Для Аристотеля громадянське суспільство і держава є взаємозамінними поняттями: «держава є сукупність громадян, громадянське співтовариство».

Платон і Аристотель виходили із того, що суспільне життя без держави без встановлюваного і підтриманого нею порядку призведе до безладдя і не обіцяє нічого доброго громадянам. З наявністю держави Аристотель пов'язував можливість функціонування права, а останнє є мірилом справедливості й регулюючою нормою політичного спілкування. Цементуючою силою суспільної згоди давньогрецький мислитель вважав

середні верстви. Аристотель прагне дати визначення поняття державного устрою: «верховна влада скрізь пов'язана з порядком державного управління, а останє і є державним устроєм.» У державному устрою мислитель виділяє три частини: перша – законодавча, друга – посади, третя – судові органи».

Минуло майже дві тисячі років відтоді, як Цицерон започаткував термін «*civilis societas*», що в перекладі з латини означає «громадянське суспільство». Цей термін він трактує як об'єднання людей, «пов'язаних між собою згодою в питаннях права та спільності інтересів», через відповідний ланцюжок, яким виступає громадянське суспільство. До того ж воно буде присутнім як субстанція, коли закон набуває правочинності, а право стає регламентом, що діє «однаково для всіх» [44]. Запровадження нового терміна дало змогу Цицерону не тільки зафіксувати саме поняття, а й дати однозначне його трактування. До нього входить верховенство права, його універсальна загальнодіюча правова вимога вплинула на рівність між людьми щодо закону. На базі цього створюється спільнота людей, яка досягає злагоди задля реалізації загальних інтересів.

Віддаючи пальму першості Цицерону у визначенні громадянського суспільства, потрібно зважити на застереження Т.Гоббса, який висловив міркування про громадянське суспільство в рамках «*scientia civilis*». Т.Гоббс стверджує, що першим це поняття використав Сократ, а за ним – Платон, Аристотель, Цицерон та інші грецькі й латинські філософи [62]. Гоббсовське трактування «громадянського суспільства» і «громадянина» забезпечується громадською самоорганізацією, яка може реалізуватися тільки в межах держави. Т.Гоббс пропонує своєрідну модель громадянського суспільства, яка є органічно пов'язаною з державою. На відміну від нього, Дж.Локк чітко розрізняє суспільство й державу. Пропонує розуміння громадянського суспільства як універсальну форму реалізації законів, соціальний стан формальної рівності. Дж. Локк зазначає, що ні для кого в громадянському суспільстві не може бути зроблено виняток із законів цього суспільства [62]. Дж.Локк продовжує ідею тріади, висловлену ще Цицероном: індивідуальна

свобода, недоторканність власності, безпека та мирне співжиття.

Дж.Локк, виступаючи як ідеолог ліберального напрямку розвитку, пропонує розглядати громадянське суспільство як стан суспільства соціальної справедливості, що досягається шляхом відстоювання інтересів та свобод домінуючих верств населення держави, при чому держава виступає як відносно стабілізуючий соціальний інститут врегулювання суспільних конфліктів.

Наступним кроком розвитку теорії громадянського суспільства можна вважати теорію Ш.-Л. Монтеск'є. Він писав, що громадянське суспільство є результатом історичного розвитку суспільства – четвертим щаблем розвитку після природного стану, сім'ї, героїчного часу. Громадянське суспільство, за Ш.-Л. Монтеск'є, є суспільством ворожнечі людей, а для подолання і нейтралізації цієї ворожнечі необхідна держава. Державність, відтак, внутрішньо притаманна громадянському суспільству, однак не тотожна йому. Ш.-Л. Монтеск'є розглядає громадянське суспільство як важливий запобіжник сваволі й диктатури, громадянські і державні закони називає, тим часом, взаємозалежними. Ж.-Ж. Руссо вважає громадянським суспільство, перетворене суспільним договором на державу. Він практично ототожнює громадянське суспільство з державою [44].

Але сама концепія індивідуалізму, розроблена Т.Гоббсом, Дж.Локком, Ж.-Ж.Руссо, Ш.-Л.Монтеск'є та ін., ставила питання про свободу особистості як громадянина суспільства, незалежного від держави. Внаслідок цього традиційна концепція, особливо з другої половини XVIII ст. почала переглядатись. Це вже виразніше стало відображатись в традиції, представленій С.Пуфендорфом, І.Кантом, В. фон Гумбольтом та ін. Слід зазначити, що ця традиція впливала з визнання факту існування суспільства вже в природному стані. Отже, держава приходить не на зміну суспільству, а покликана керувати ним, держава – це інструмент суспільства, за допомогою якого вона актуалізує себе. Ця ідея особливо чітко простежується в роботах шотландського вченого XVIII ст. А.Фергюсона . Перші спроби модернізації

концепції громадянського суспільства були здійснені англо-французькою громадською думкою, а подальші кроки — німецькими філософами. У праці «Замітки з історії громадянського суспільства» (1767р.) англійського вченого А.Фергюсона громадянське суспільство ще не розглядається як самостійне щодо держави явище. Аналізуючи еволюцію громадянського суспільства від часів класичної Греції і Римської республіки, він розуміє під цим терміном «самопослаблюючі риси», при чому найбільш небезпечною автор вважає «втрату громадянського духу». А.Фергюсон доводив необхідність створення асоціації громадян, яка пронизувала б всі сфери громадянського суспільства. Підкреслюючи суспільну природу людини, він звертає увагу на те, що найчастіше людина буває щасливою і вільною тоді, коли на неї впливає «тваринний дух суспільства» [27].

Новий підхід щодо «громадянське суспільство — держава» формується шляхом консолідації поглядів стосовно того, що громадянське суспільство має право захищати себе від держави. Як приклад такого розуміння проблеми була праця Т.Пейна «Права людини» (1791—1792 рр.). Ідеолог американської політичної думки Т.Пейн вважав, що людині від природи притаманне прагнення до громадського життя. Це змушує індивідів будувати свої відносини на принципах солідарності та змагання [34].

Німецький філософ, соціальний мислитель Іммануїл Кант (1724-1804) є одним із творців концепції «правової держави» і «громадянського суспільства». Країною повинні правити не люди, а закони. У праці «Метафізика нравів» Кант стверджував, що в правовому суспільстві громадянська свобода постає як право особи підкорятися тільки тим законам, із справедливістю яких вона згодна і добровільно дотримуватися яких вона бере на себе зобов'язання — «правові атрибути суть: заснована на законі свобода кожного не підкорятись іншому закону, крім того, на який він дав свою згоду» [44, 221]. Тільки загальна воля народу може бути джерелом усіх законів у правовій державі..

Внесок Г.Гегеля в розробку концепції громадянського суспільства

важко переоцінити. Небезпідставно можна стверджувати, що Гегель перетворює цю концепцію на формат реального цивілізаційного розвитку, де чітко визначені структурні елементи, їхні взаємозв'язки, діалектика відносин між ними. Єдине, що заслуговує на дещо критичне оцінювання гегелівської спадщини, так це визначення місця громадянського суспільства: «Громадянське суспільство – є роз'єднання, що з'являється посередині між родиною і державою, хоча розвиток громадянського суспільства настає пізніше, ніж розвиток держави, тому що як роз'єднання воно припускає наявність держави і повинно мати перед собою щось самостійне, щоб існувати» [44, 228]. В загальні, Гегель розрізняв три окремі сфери: сім'ю, громадянське суспільство і державу і чітко пов'язував громадянське суспільство з публічною (громадською) сферою. В його творах, особливо в знаменитій «Філософії права», інтерпретація ознак громадянського суспільства представлена наданням пріоритету саморегульованій, приватно-підприємницькій економіці. Але в той же час він наголошує на тому, що структурні одиниці громадянського суспільства — корпорації, з одного боку, зайняті свідомим саморегулюванням, а з іншого, вони є інтегрованими у державу.

Тлумачення громадянського суспільства як особливої недержавної сфери соціального організму мало широке розповсюдження в Європі завдяки А. де Токвілю. Становлення суспільства та громадянського суспільства Токвіль пов'язував з формуванням общини, що представляє собою інститут, який з'являється раніше держави та незалежно від неї. Громадянське суспільство, на відміну від держави, - це сфера для якої характерні не примус, а добровільний вибір, авторитет моралі, а не влади; але плідотворність їх взаємодії буде при умові, що держава буде демократичною. У зв'язку із цим він акцентує увагу на велику роль особливого соціального інституту – політичних асоціацій, які, за Токвілем, не входять у склад громадянського суспільства, але й не є частиною державного апарату, а є засобом їх взаємодії. Громадянські та політичні організації

сприяють взаємному розвитку. Тобто вчений не виключає політичний початок із сфери громадянського суспільства. Як бачимо, Токвіль не тільки не протиставляє громадянське та політичне суспільство, але й вважає їх взаємодію необхідною для істинної демократії [61].

Виходячи з основних положень філософії громадянського суспільства провідних філософських вчень того часу, можна казати, що, громадянське суспільство – це конкретний спосіб інституалізації демократії та сфера для добровільного об'єднання громадян із метою реалізації їхніх інтересів. Громадянське суспільство – це особливий феномен для публічної сфери, де ті чи інші суб'єкти шляхом активної добровільної діяльності забезпечують реалізацію власних цілей суспільного життя. Ернест Геллнер у книзі «Умови свободи: громадянське суспільство та його суперники», аналізуючи і осмислюючи основні концепції громадянського суспільства XVIII–XIX століття, вказує на те, що воно з'явилося на світ як продукт діяльності особливого типу особистості: «модулярної людини» («modular man»), яка поєднувала індивідуалізм з різними формами солідарності і взаємодопомоги і входила (не органічно, а коли їй того хотілося) до різноманітних добровільних асоціацій, що плекали дух кооперації і взаємодопомоги індивідуалістично настроєної, автономної, суверенної людини [8].

Отже, Е.Геллнер схиляється до вузького трактування громадянського суспільства як суспільства західного типу, що сформувалось в процесі модернізації паралельно з становленням капіталізму та формуванням націй-держав. Саме воно, на думку Геллнера, є нашим взірцем, і саме воно може зробити демократію стабільною. Однак дана модель добре корелює з ліберальною ідеологією і ліберальною політичною культурою, які в посткомуністичних державах аж ніяк не є, і не скоро стануть (а можливо й не стануть ніколи) домінуючими. Адже багато філософів зазначають, що ліберальна ідеологія зовсім не обов'язково має вважатися найпривабливішою, оскільки вона, проповідуючи індивідуалізм, залишає окремого індивідуума наодинці із своїми проблемами. Сам Геллнер вказує на

«холодний індивідуалізм громадянського суспільства» (маючи на увазі його громадянське суспільство ліберально типу), що не дає людині опори у вигляді морального припису, віри, міфу, таких звичних і таких необхідних в часи суспільних негараздів. Саме тому, на його думку, у громадянського суспільства є багато конкурентів, як внутрішніх (передусім, консерваторів-традиціоналістів), так і зовнішніх, що були представлені в минулому комуністичною ідеологією та практикою, а зараз виступають в обличчі ісламу та розмаїтих несумісних з громадянським суспільством течій націоналізму. Однією з цих альтернатив і доведеться задовільнитися перехідним суспільствам, якщо вони не зможуть відродити чи побудувати громадянське суспільство західного зразка.

Таким чином, можна говорити, що наприкінці XIX ст. сформувалися відмінні від попередніх підходи до явища громадянського суспільства і відповідні їм теоретичні конструкції. Також слід зазначити, що саме з цього часу починається доволі тривалий спад інтересу до цієї проблематики. Одна з причин цього полягає в безоглядному втручанні держави, тоталітарних режимів XX ст. (у цей час виникають фашистські режими — в Італії при владі став Муссоліні, у Німеччині — Гітлер) у сферу приватного життя громадян. Концепція громадянського суспільства стає непопулярною.

Відновлення інтересу науковців до проблематики громадянського суспільства відносять до 70-80-х рр. XX ст. Загальна причина такого інтересу — в протесті проти одержавлення суспільства, засилля в ньому владних структур. Центр ваги у вивченні соціальних проблем переноситься з соціалізму на аналіз процесу переходу від тоталітаризму через авторитаризм до демократичного устрою, а також на дослідження проблем громадянського суспільства.

Сучасні концепції громадянського суспільства базуються насамперед на основних положеннях мислителів того часу, і їх визначення цього поняття мають принципову контекстуальну схожість. Так, спеціалісту в галузі структурно-функціонального аналізу, соціологу-парсоністу із

Каліфорнійського університету (США) Джеффри Александеру належить найкоротше за кількістю слів і водночас найширше за значенням визначення даного феномена: «громадянське суспільство — це сфера людської солідарності» [1]. Близьким до нього є погляди Майкла Уольцера, котрий описує громадянське суспільство як «простір непримусової людської асоціації» [52] і Юргена Габермаса, котрий розглядає громадянське суспільство як публічну сферу суспільної взаємодії і як життєвий світ людини [54]. В усіх випадках мова йде про найзагальніше — місце, яке займає громадянське суспільство у суспільній системі в цілому.

До проблеми громадянського суспільства привернута увага дослідників на пострадянському просторі. Виділяються декілька напрямів, за якими здійснюється його вивчення. Перший: досліджується ідея громадянського суспільства, її еволюція, теоретичний зміст на різних етапах історії (В.Біблер, В.Варивдін, К.Гаджієв). Другий пов'язаний із дослідженням суті, структури, функцій громадянського суспільства, взаємодії його окремих елементів (російські дослідники З. Голенкова, М. Кудряшова, Я. Кузьмінов, В. Смольков; українські вчені В. Барков, І. Кресіна, М. Михальченко, Т. Разова, Г. Щедрова). Третій орієнтований на вивчення діалектики взаємовідносин громадянського суспільства і держави, їх взаємодії у рамках типологічно різних політичних систем (російські дослідники- Г. Авцинова, Т. Ворожейкіна, М. Ільїн, Б. Коваль та ін.; серед українських учених: В. Бабкін, В. Селіванов, А. Сіленко, О. Скрипнюк, Кропивко О., Ісакова Н.).

Формулюють своє розуміння громадянського суспільства і російські та вітчизняні вчені — К.Гаджієв, А.Мігранян, В.Ступішин, Ю.Васильчук, І.Кравченко та інші. Так, за К.Гаджієвим, громадянське суспільство можна визначити, як «систему забезпечення життєдіяльності соціальної, соціокультурної і духовної сфер, їх відтворення і передачі від одного покоління до іншого, систему самостійних та незалежних від держави суспільних інститутів, що покликані забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів та колективів, реалізації приватних інтересів, чи

індивідуальних, чи колективних» [7, 80].

Отже, інституціалізоване громадянське суспільство – це розгалужена, багатоаспектна мережа різноманітних форм асоціативного життя, волевиявлення й формування громадської думки, забезпечених певною інфраструктурою й автономних стосовно держави. Йому притаманні такі риси: наявність публічного простору, засобів і центрів комунікації, наслідком чого є формування громадської сфери і громадської думки; організоване громадське (публічне) життя вільних і рівних індивідів, чиї права захищені конституцією та законами; незалежні від держави, добровільні асоціації, автономність яких є усвідомленою на індивідуальному і колективному рівні; зорієнтована на громадські інтереси та публічну політику діяльність, наслідком якої є кооперація та солідарність між людьми, спілкування на засадах взаємної довіри і співробітництва.

В умовах громадянського суспільства можна виділити низку основних принципів, які характерні у ставленні до індивіда [29]: усі члени суспільства рівні перед законом; усі члени суспільства мають рівні можливості для реалізації своїх цілей; кожен член суспільства має право вибору при вирішенні будь-яких питань, що стосуються його особисто; чим більшої кількості індивідів стосується рішення, тим менше воно залежить від дій окремої особи; рішення загальної компетенції приймаються за участю всіх сторін; рішення про делегування влади приймаються з найбільшою демократичністю.

Отже, головними ознаками громадянського суспільства є:

- відокремлена від держави структура суспільства, яка утворена різноманітними асоціаціями, добровільними об'єднаннями людей;
- відповідна вільним ринковим відносинам політична система, де держава є похідною від громадянського суспільства та процесів, що відбуваються у ньому;
- сфера вільної реалізації безпосередніх і різноманітних інтересів громадян;
- сфера приватного, реального життя та безпосереднього

спілкування людей на відміну від держави як умовного, формального життя;

- відносини вільного обміну продуктами діяльності між незалежними власниками;

- свобода особи;

- форма безпосереднього спілкування людей;

- пріоритет громадянських прав порівняно з державними законами;

- плюралізм ідей, вартостей, соціальних ініціатив.

Виникнення громадянського суспільства детерміновано розмежуванням прав людини (на життя, прагнення до щастя) і прав громадянина (політичні права). Отже, найважливішою передумовою існування як громадянського суспільства, так і правової держави є особа, яка володіє правом на реалізацію як політичних, економічних, так і культурних, духовних потенцій, здійснюючи які, особа через громадянське суспільство забезпечує відтворення соціального життя.

Якщо основним елементом громадянського суспільства є особа, то його несучі конструкції — всі ті соціальні інститути, які покликані сприяти всебічній реалізації особи, її інтересів, устремлінь. Інтереси і потреби виражаються через такі інститути громадянського суспільства: у політичній сфері - партії, органи місцевого самоврядування, суспільно-політичні об'єднання, незалежні засоби масової інформації, жіночі, молодіжні асоціації; в економічній - профспілки, асоціації підприємців, товариства захисту прав споживачів; у соціальній - сім'я, незалежні організації освіти, дозвілля; в культурній - різноманітні творчі, наукові спілки, національно-культурні товариства, релігійні конфесії. Усі ці інститути повинні діяти в межах єдиного для всього суспільства, держави і владних інститутів правового поля.

Таким чином, громадянське суспільство — це та підсистема соціальної сфери суспільного життя, в якій не тільки існує певна кількість (мережа) добровільних асоціацій, але й домінують громадянські цінності та спілкування на засадах довіри і солідарності.

1.2. Громадські об'єднання і організації як інститути громадянського суспільства

Громадянське суспільство – це суспільство соціально організованої структури, що складається за межами політичної системи, але частково охоплює її, оскільки вона також формується громадянами. Громадянське суспільство формується відповідними соціальними інститутами, головними серед яких є такі традиційні утворення, як сім'я, об'єднання за інтересами, церква, приватні чи колективні підприємства, профспілки, політичні партії, громадські організації, недержавні засоби масової інформації тощо. Системну якість їх визначає те, що утворюються вони не державою, а самими індивідами, які усвідомлюють власні інтереси й потреби, виявляють готовність і волю їх реалізації в безпосередній практиці. Функціонування (а особливо, активність) цих інститутів є показником зрілості суспільства загалом.

Прихильниками підходу, за яким громадянське суспільство – це «система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин» є С.Комаров, А.Малько, О.Петришин, Ю.Тодика, В.Ткаченко, М.Цвік [12].

Не має концептуальної суперечності і підхід викладений П.Рабіновичем. На його думку, громадянське суспільство - це «спільність вільних, рівноправних людей та їх об'єднань, яким держава забезпечує юридичні можливості бути власником, а також брати активну участь у політичному житті» [41, 47].

А.Одинцова відносить до елементів громадянського суспільства:

- різні асоціації, що здійснюють свою діяльність на підставі реального самоврядування (територіальні, виробничі, за інтересами та інші, а також їх органи);
- правову державу, її апарат;
- політичні партії, що вважають за основне у своїй діяльності консенсус

з іншими інститутами громадянського суспільства стосовно фундаментальних суспільних цінностей;

- інші структури, які засновані на єдності інтересів та функціонують на підставі горизонтальних зв'язків [2].

Інституційну систему громадянського суспільства, на нашу думку, вдало розроблено А.Колодій, яка вважає, що до основних інститутів громадянського суспільства слід віднести:

- добровільні громадські організації і громадські рухи, а також політичні партії, але саме на перших стадіях свого формування, тобто поки вони ще не задіяні в механізмі здійснення влади;

- засоби масової інформації, які у своїх висновках повинні бути незалежними, оскільки вони обслуговують громадські інтереси та потреби, формулюють та оприлюднюють громадську думку, тобто з цього погляду соціальним інститутом громадянського суспільства є громадська думка;

- як інститут, у певному аспекті, можна розглядати і вибори та референдуми, але лише тоді, коли вони служать засобами формування та виявлення громадської думки, а також стають на захист громадських інтересів;

- також до інституту можна віднести і елементи судової системи та правоохоронної діяльності в залежності від їхньої громадськості (народні засідателі, наприклад) [16-17].

О.Чувардинський виділяє три основних структурні блоки громадянського суспільства. Першим і головним структурним елементом громадянського суспільства є людина як особистість у всій повноті її громадянських прав і обов'язків – суб'єкт громадянського суспільства. У цьому розумінні людина розглядається в дисертації у єдності її етнонаціональних, соціальних, духовних, майнових, політичних, соціокультурних характеристик. Українське суспільство нині характеризується як суспільство розколотих цінностей. У той же час Україна не є розколотою країною ні цивілізаційно, ні економічно, ні політично.

Більшість проблем утворює ідеологічно-ціннісна розколотість суспільства. Це означає, що в громадянському статусі людина є носієм «розколотих» цінностей, що нерідко суперечать одне одному й розколюють «громадянськість» як таку. Політичні партії та громадянські об'єднання складають другий структурний блок громадянського суспільства. Автор робить висновок, що більшість партій можуть розглядатись у статусі «партій» лише умовно, оскільки обслуговують не суспільні, а вузько групові чи навіть патронажно-персональні інтереси. Сучасні партійні лідери, як правило, є політиками малодосвідченими. Їм не вистачає професіоналізму, знайомства з основами партології, світовим досвідом політичної діяльності, її технологій та методики. Третій структурний блок громадянського суспільства складають недержавні громадські організації та засоби масової інформації [56-58].

Характерною ознакою сучасних демократичних суспільств є розгалужена мережа громадських організацій найрізноманітнішого спрямування, які як інститути громадянського суспільства виступають єднальною ланкою між суспільством і державною владою. З цієї точки зору ступінь поширення («щільності») громадських об'єднань та рівень участі в них громадян може розглядатися як один з показників розвиненості громадянського суспільства.

Проблеми сутності і типологізації громадських організацій у вітчизняній літературі розглядали Т.Базовкін, О.Лісничук, Г.Новичков, О.Ярош та інші.

Ведучи мову про такий інститут суспільства як громадські організації, необхідно, перш за все дати визначення поняттям «громадська організація», «неурядова організація», «недержавна організація, оскільки в науковій літературі ці поняття вживаються як тотожні. А в сучасних міжнародних документах щодо громадських організацій використовується назва «неурядові організації».

Зазначимо, що зміст понять «неурядові організації» у Західній Європі

та Україні не зовсім збігаються. У західноєвропейському контексті уряд не підмінює державу. Тому можна зустріти поняття «недержавна організація», що є іншим варіантом перекладу англійського терміну [30]. У Законі України «Про об'єднання громадян» вживається поняття «громадська організація» і дається наступне визначення: «громадська організація – це об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів» [39].

Крім того існують професійні спілки, релігійні, кооперативні організації; об'єднання громадян, що мають основною метою одержання прибутків, комерційні фонди, органи місцевого та регіонального самоврядування, органи громадської самодіяльності, інші об'єднання громадян. Все це розмаїття загалом підпадає під категорію об'єднання громадян (хоча, в силу їх специфіки, у правовому відношенні їх діяльність регулюється різними законами).

На думку Л.Лойко: «Громадські організації – це формалізовані самодіяльні (неурядові) неприбуткові об'єднання громадян, спрямовані на реалізацію різноманітних колективних інтересів і захист колективних прав» [23]. У такому широкому значенні до розряду громадських організацій потрапляють досить різні за суттю інституції – політичні партії, власне громадські організації, організації за інтересами, благодійні фонди тощо. Вочевидь, ці групи організацій необхідно розглядати окремо, хоча, з іншого боку, не можна не бачити їх спільної сутності як організацій громадянського суспільства.

«Неурядова організація (НУО), - на думку С.Рябова, - громадське об'єднання індивідів або груп, яке бере участь також у політичній діяльності. Міжнародні неурядові організації поширюють свою діяльність за межі державних кордонів. Найвідоміші неурядові організації: Amnesty International (Міжнародна амністія), Human Rights Watch (Нагляд за правами людини), International Commission of Jurist (Міжнародна комісія юристів) тощо [43].

«Неурядові організації – локальні, національні чи міжнародні об'єднання людей, діяльність яких здійснюється з ініціативи громадян, а не із санкції чи вказівки уряду, й не має на меті отримання прибутку. Неурядові організації виконують широке коло функцій таких як захист прав людини, надання допомоги біженцям, боротьба за роззброєння, здійснення дослідницьких та освітніх заходів» [36].

Про важливість і актуальність проблематики розвитку громадських організацій і громадянського суспільства взагалі, свідчить поширеність наукових досліджень в даній сфері, особливо, в яких висвітлюється питання про сутність і принципи громадянського суспільства в роботах (Т.Ковальчук, Ю.Корнілова, Я.Пасько, Ю.Узун та багато інших), які використовують теорію громадянського суспільства як інструмент для аналізу соціальної реальності України.

Фактично в усіх працях зазначених авторів визнається, що громадські організації – ознака існування громадянського суспільства в країні, а наявність і дієвість третього сектору визнається показником розвитку громадянського суспільства [19]. З цим твердженням погодяться практично всі дослідники громадянського суспільства, з тією відмінністю, що хтось взагалі зводить все громадянське суспільство до мережі «самоврядних, само організованих інституцій», а для когось вони лише частина громадянського суспільства. Дослідниками визнається, що третій сектор – це не проста сукупність громадських організацій та політичних партій, а певна система сталих принципів, традицій та нормативно-правових засад самоорганізації людей громадянського суспільства [59]. Таким чином дослідження неурядових організацій також дають переконливі свідчення про стан розвитку громадянського суспільства в країні.

Отже, поняття «громадські організації», звичне для української наукової літератури і практики, практично відсутнє або лише іноді вживається в іноземній правовій літературі та нормативних актах. За кордоном найчастіше застосовуються наступні терміни. Недержавні

організації (НДО) – це поняття, яке вважають найпоширенішим. Воно засвідчує, що організації створювані і керовані громадянами без жодного формального втручання держави. Майже синонімічним є поняття неурядові організації (НУО), оскільки в побутовому словнику держава асоціюється із виконавчою системою влади. Ці поняття, в основному, акцентують увагу на відображенні протиставлення цих організацій державі, тим самим вказуючи на їх недержавний характер. Іншими поширеними термінами є неприбуткові та волонтерські організації. Неприбуткові організації (НПО) – термін (популярний у США), який передбачає, що організація проводить діяльність, не маючи на меті отримання комерційного прибутку за підсумками цієї діяльності. Волонтерські організації (ВО) – це такі, які діють завдяки волонтерській або добровільній праці (термін поширений у Великій Британії). Ці поняття відображають антикомерційний статус громадських організацій, їхню неприбутковість та добровільний характер об'єднання. Як бачимо, багатоманітність визначень термінів західними ученими зводиться до виокремлення ознак та особливостей, які фактично стосуються тих самих громадських організацій: недержавність, неприбутковість, добровільність об'єднання членів.

Для нашого суспільства термін «громадська організація» є найбільш вживаним і традиційним. Дане поняття має місце у Законі України «Про об'єднання громадян», де визначається як об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів. З цього визначення випливає те, що громадяни для здійснення і захисту своїх прав і свобод, а також задоволення політичних, економічних, культурних та інших інтересів мають право на об'єднання в громадські організації. Це право є невід'ємною частиною прав людини і громадянина. Воно проголошене Загальною декларацією прав людини, Конституцією України та законами України.

Громадські організації – невід'ємна складова громадянського

суспільства. Вони є добровільними об'єднаннями громадян, що створюються для вирішення громадських проблем та вираження спільних інтересів. В державах розвинутої демократії громадські організації діють в усіх сферах суспільного життя, вносять вагомий внесок в справу загального добробуту і стабільного поступу, є важливим чинником соціального та політичного життя. Здійснюючи свою діяльність на національному та місцевому рівнях, такі організації є ядром «третього сектору». В їх діяльності втілюються дух і сутність громадянського суспільства, а їх мережі пов'язують його в єдине ціле.

Розгалужена система громадських організацій є важливим показником розвитку громадянського суспільства. Враховуючи цей аспект, то тут варто зазначити про позитивні тенденції в Україні. Кількість зареєстрованих громадських організацій в Україні з року в рік зростає. Станом на 1 січня 2006 р. в Україні зареєстровано громадських організацій та їх осередків – 46682, 2007 р. – 50706, 2008 р. – 54862, 2009 р. – 59321. Станом на кінець 2010 р. в Україні нараховувалося 63,000 зареєстрованих громадських організацій [33].

Всім зареєстрованим організаціям в Україні притаманні такі ознаки, як неурядовий характер, самоуправління, добровільність, некомерційність, неприбутковість і суспільна корисність діяльності. Крім того характерним є те, що діяльність українських громадських організацій охоплює практично всі сфери суспільного життя. Щодо розгалуженості сфери діяльності громадських організацій свідчать дані Творчого центру Каунтерпарт (ТЦК). Майже половина опитаних (44%) у 2010 р. представників громадських організацій зазначила сектор діти і молодь як один з трьох основних секторів своєї діяльності. Наступними за вагомістю є сектори громадянська освіта (27%) та права людини (27%), вирішення соціальних питань (25%) [32].

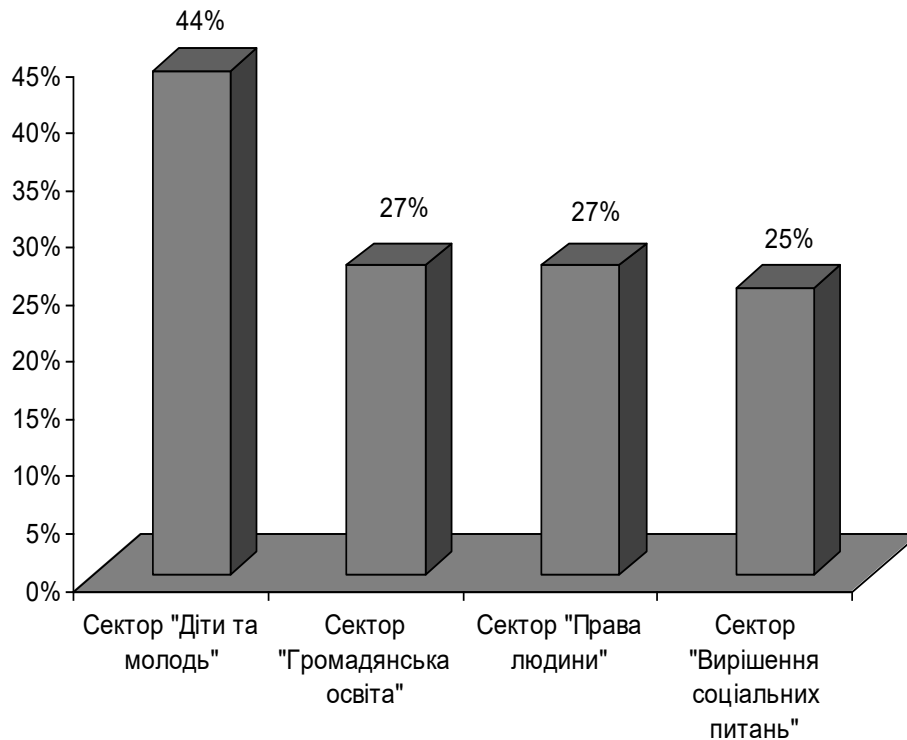

Рис. 1.1 – Основні сектори діяльності громадських організацій в Україні (за даними Творчого центру Каунтерпарт)

Звичайно, сформована на сьогодні мережа громадських організацій по всій території України, є досить широкою. Проте за співвідношенням питомої ваги громадських організацій до кількості населення Україна все ще значно поступається іншим європейським країнам. Так, наприклад, в Україні на 10 тис. населення існує 11 зареєстрованих громадських організацій, в Угорщині – 46, в Хорватії – 85, а в Естонії – 201. Крім того, на думку експертів, більшість з зареєстрованих організацій в Україні існує лише формально, або функціонує епізодично. За різними оцінками кількість активно діючих організацій складає не більше 3-4 тисяч (багато організацій щороку припиняють активну діяльність без формальних дій для припинення реєстрації як юридичних осіб). Під терміном «активно діюча організація» розуміється та організація, яка є офіційно зареєстрованою; працює не менше 2-х років; має досвід виконання не менше 2-х програм чи проектів; має успішний досвід виконання проектів та відома в регіоні [33].

Серед видів діяльності організацій найбільш поширеними у 2010 р. є тренінги та консультування, який обрали 37% респондентів (47% в 2009 р., 42% - в 2007 р.) та захист інтересів та їх лобіювання, який обрали 37% респондентів у 2010р. (41% у 2009 р., 26% у 2007 р.) [32]. Організації інформують, навчають і залучають громадян до визначення та вирішення питань, важливих для широкої громадськості. Це підтверджується високим відсотком організацій, що займаються поширенням інформації (36% у 2010 та 2009 рр., 8% - 2007 р., 35% - у 2006 р., 38% - у 2005 р., 39% - у 2004 р., 38% організацій - у 2003р.). Також організації активно займаються освітянською діяльністю – 29% у 2010 р.; хоча у порівнянні з результатами дослідження 2009 р. цей показник знизився на 3% (у 2009 р. він був на рівні 33%). Дослідженнями та аналітикою займаються 22% респондентів у 2010 р. (24% у 2009 році, 9% у 2007 р., 23% - як у 2006 р., так і в 2004 та 2005 рр.) [33].

Рис. 1.2 – Основні напрями діяльності громадських організацій в Україні (у % від загальної кількості)

На сьогодні в Україні діє відповідна нормативно-правова база, яка визначає правові засади створення, права та гарантії діяльності громадських організацій. Це Закони України «Про об'єднання громадян» (1992р.), «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1997р.), «Про благодійництво та благодійні організації» (1998р.), «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (1998р.), «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (1999р.), «Про організації роботодавців» (2001), «Про асоціації органів місцевого самоврядування» та інші акти законодавства.

Найбільш суттєвими елементами правового статусу громадських організацій згідно з українським та міжнародним законодавством є: правосуб'єктність громадських організацій, що базується на міжнародно визнаній правосуб'єктності кожної людини і праві кожного індивіда на свободу створення асоціації; персональне членство (міжнародні норми розглядають право на свободу асоціації як право індивіда); добровільність; недержавний характер; законність організації та її діяльності; некомерційна мета; можливість обмеження права на асоціацію в окремих випадках у порядку, встановленому національним законодавством.

Для детальнішого вивчення сутності громадських організацій необхідно визначити, які саме види організацій існують. Відразу зазначимо, що детальна класифікація громадських об'єднань практично не розроблена – на відміну, скажімо від класифікації політичних партій. Пояснити це можна, з одного боку, величезною розмаїтістю цих інститутів громадського життя як всередині країни, так, особливо між різними країнами. Так, існує значна різниця між американською практикою, яка ґрунтується на принципах плюралізму і визначена історично тим, що нові жителі американських штатів були об'єктивно змушені об'єднуватися в асоціації для досягнення як абстрактних політичних, так і щоденних практичних цілей поза будь-яким впливом або контролем держави, і це виробило певні навички самоорганізації для вирішення політичних і суспільних питань [4].

Класифікація є важливим аспектом аналізу громадських організацій.

Вона допомагає визначити суспільну роль цих організацій, передбачити можливі напрямки та наслідки їх активності. Класифікація здійснюється на підставі різних критеріїв. Найголовнішими з них є такі: ступінь організованості, мета і спрямування групової діяльності, а також способи їх дій. Вони є підставою для поділу громадських організацій на захисні, проблемні та інституційні, жорстко організовані і розмиті, легальні і нелегальні тощо [20].

Так, згідно з Законом України «Про об'єднання громадян» громадські об'єднання можна класифікувати за кількома типами [39]:

1. За необхідністю формалізації створення:

а) підлягають легалізації (офіційному визнанню) державою:

- громадські організації;
- профспілки;
- організації роботодавців;
- органи самоорганізації населення;

б) не підлягають легалізації: -

- батьківські комітети; -
- органи учнівського самоврядування; -
- колективи фізкультури на підприємствах.

2. За метою і функціями:

а) мають загальну мету і завдання, створюються без будь-яких спеціальних особливостей відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян»;

б) мають спеціальну мету (прямо передбачену Законами):

- громадські організації інвалідів, «чорнобильців», ветеранів війни;
- Національний Олімпійський комітет України;
- Українське товариство охорони пам'яток історії та культури;
- саморегульовні громадські організації;
- організації професійного спрямування;
- організації професійного самоврядування.

3. За характером повноважень:

а) мають визначені Законами спеціальні повноваження:

- громадські організації споживачів;
- громадські організації з охорони громадського порядку і державного кордону;
- Українське товариство охорони пам'яток історії та культури

б) мають загальну мету і завдання, створені без будь-яких спеціальних особливостей відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян».

4. За територією діяльності:

- а) всеукраїнські громадські організації;
- б) міжнародні громадські організації;
- в) місцеві громадські організації.

Кожне із громадських об'єднань охоплює своєю діяльністю певні сектори суспільного життя, які, на відміну від політичних партій чи профспілок, не обмежуються політичною діяльністю чи захистом соціально-економічних прав працюючих. Їх діяльність також поширюється і на гуманітарну, інформаційну, екологічну, безпекову та інші сфери суспільного та державного життя України.

Узагальнюючи дослідження типології громадських організацій, логічно було б їх класифікувати за такими напрямками діяльності:

1) громадські об'єднання, які об'єднують людей за принципом спільної мети і проблеми. Це, насамперед, організації інвалідів, батьків хворих дітей тощо. Характерною ознакою їхньої діяльності є взаємодопомога в розв'язанні своїх власних проблем, особливо у взаєминах з владними структурами;

2) громадські об'єднання так званого «клубного» типу. До них відносять різноманітні групи самовдосконалення, клуби за інтересами тощо. Ці групи складають також самі їхні члени;

3) громадські об'єднання соціальної справедливості або благодійності. Їх діяльність спрямована на вирішення гуманітарно-соціальних проблем

певних категорій населення – людей похилого віку, багатодітних сімей, бідних, хворих тощо;

4) громадсько-політичні організації, рухи і правозахисні організації. Їх місія полягає у вирішенні питань, що лежать далеко за межами безпосередніх групових інтересів їхніх учасників, наприклад, проблем жінок, молоді, охорони довкілля, пам'яток культури тощо;

5) професійні об'єднання та творчі спілки, що об'єднують найманих працівників та осіб творчої праці, ведуть від їх імені переговори, укладають колективні договори та угоди з адміністрацією підприємств і урядом, виборюють шляхом лобіювання законодавче й фінансове забезпечення свого функціонування.

Дуже скорочений перелік, орієнтований більше на формальні або законно оформлені групи може включати: недержавні організації (НДО); приватні добровільні організації (ПДО); народні організації; власне громадські організації; громадські клуби; профспілки; гендерні групи; молодіжні групи; групи для осіб старшого віку; ветеранські групи; культурні групи; релігійні групи; благодійні організації; соціальні та спортивні клуби; кооперативи; екологічні групи; професійні асоціації; політичні інституції; мозкові центри; організації споживачів; засоби масової інформації; групи спонтанних дій місцевої громади тощо.

Серед головних проблем, що стоять перед громадянськими організаціями треба відзначити наступні.

1. Недостатність людських ресурсів.

2. Нестабільне фінансування, через що деякі організації мають припинити свою діяльність або лишаються тільки на папері; крім того, постійний пошук джерел фінансування штовхає громадські організації на зближення з бізнесовими і державними організаціями, що призводить до втрати незалежної позиції.

3. Недостатня розвиненість горизонтальних зв'язків між громадськими організаціями (обмін інформацією, проведення спільних заходів) внаслідок

того, що кожна з них займає окрему нішу, є практично самодостатньою і діє самостійно.

4. Практика створення громадської організації під окрему політичну особу для реалізації її власних інтересів, а не виконання соціальної місії та суспільної функції; як правило, такі організації існують формально і з'являються на арені лише тоді, коли в цьому є політична потреба.

5. Маловпливовість.

6. Брак професіоналів високої кваліфікації.

Таким чином, термін «громадянське суспільство» описує коло добровільних колективних дій, організованих довкола спільних інтересів, цілей та цінностей. Хоча в теорії інституційні форми громадянського суспільства відрізняються від тих, що характерні для держави та бізнесу, на практиці границі між ними комплексні, розмиті й часто є більшою мірою результатом переговорів, аніж певної специфічної «суті» сектора.

Характерними особливостями сектора громадянського суспільства є розмаїття, залучення, орієнтація на ефективне державне управління та внесок у нього, особливо у сферах державної політики та ухвалення рішень; підвищення ефективності роботи державних органів; прозорість та інформація; соціальна справедливість та верховенство права.

Вирішальними чинниками для створення правового й соціального середовища, сприятливого для формування міцного громадянського суспільства, є довіра, чіткість розподілу ролей, спільні сподівання та взаємність у відносинах між секторами.

1.3. Умови розвитку громадянського суспільства в Україні

Становлення в Україні громадянського суспільства та його інституцій набуває дедалі більшої актуальності в контексті орієнтації нашої держави на європейські цивілізаційні цінності. Водночас проблема має і теоретичну, і практичну значущість з огляду на утвердження нового типу міжнародного й

міждержавного спілкування. Для європейських народів, як і для більшості народів світу, домінантою виступає міждержавне порозуміння та толерантне взаємовигідне спілкування, що є умовами цивілізованого діалогу.

Проблематика громадянського суспільства вже тривалий час є предметом дослідження багатьох науковців. У зарубіжній і вітчизняній науковій думці накопичено значний науковий доробок з питань розбудови громадянського суспільства, його місця й ролі в соціально-політичному процесі.

Витоки українського громадянського суспільства вбачаються в традиціях Київської Русі (народне віче, вибір князя, укладання договору з ним, існування місцевого самоврядування тощо). Цю традицію підсилили процеси української реформації, політичні вчення XV століття (М.Смотрицький, С.Оріховський, Х.Філалет, К-Т.Ставровецький та інші). Особлива уваги заслуговує розгляд демократично-громадянської традиції козацько-гетьманської доби, ідеї громадянськості в українській суспільній думці XIX століття, зокрема, діячів Кирило-Мефодіївського братства, а також В.Антоновича, М.Драгоманова, С.Подолінського. Значний розвиток отримують громадянські традиції в Україні періоду революції та відновлення державності (М.Грушевський, В.Винниченко). Слід підкреслити громадянську місію українських політиків, вчених, художньої інтелігенції другої половини XX століття – М.Міхновського, В.Липинського, Д.Донцова, громадянськість українців періоду «радянської демократії», відстоювання демократичних традицій шістдесятниками та дисидентами.

Так, О.Чувардинським [57] зроблено висновок, що хоча громадянсько-демократичні погляди українських мислителів мали суперечливий характер і не були сформовані в єдину систему, у своїй сукупності вони виявили й презентували весь спектр наукових уявлень про громадянське суспільство, притаманних тодішній світовій політичній та соціально-філософській думці. Їх значення і вплив відчувається й сьогодні, що дозволяє розглядати їх у якості історичної передумови розуміння природи й сутності того

громадянського суспільства, яке формується нині в Україні.

Автори досліджують суперечливі кроки радянської влади в Україні в освіті, науці, літературі, мистецтві, показує заходи щодо втримання процесів національної ідентифікації, зростання політичної культури населення. Особливу роль в цих процесах зіграли шістдесятники. Шістдесятники, діючи в рамках радянської системи, відновили суму соціально-психологічних якостей інтелігенції, знову надали цьому термінові морально-етичного змісту: природну самоповагу, індивідуалізм, орієнтацію на загальнолюдські цінності, неприйняття несправедливості, повагу до природних етичних норм. Поява такого ферменту стала першою ознакою внутрішньої деградації тоталітарної системи, яка допустила формування альтернативного інтелектуально-духовного простору. Якщо розглядати шістдесятництво в контексті розвитку руху опору, то воно, звичайно, було відступом. Серед шістдесятників не було відвертих противників режиму. Майже всі вони у власному розумінні прагнули вдосконалити цей режим, який сам подбав про громадсько-політичне змушнення шістдесятників, розгорнувши проти них кампанію репресій і утисків. У своєму політогенезі шістдесятники пройшли всі стадії, які до них проходив національно-визвольний рух – «етнографічну», «культурницько-просвітянську» - і вийшли на рівень ідеологічно-політичного протистояння з системою (до цього дійшли вже тільки шістдесятники-політики).

Традиційна радянська політика щодо інтелігенції передбачала нещадну розправу з тими, хто не бажав йти на компроміс із політичною системою, і відносно ліберальне ставлення до тих, хто цей компроміс сприймав. Однак у 1970-1980-х роках, після згортання хрущовської «відлиги», рамки можливого компромісу істотно звузилися. Це означало, що своїми репресіями влада потенційно вела до посилення дисидентського руху, адже кількість заборонених видів діяльності зростала.

Особливо характерним було становище в Україні, де будь-який вияв патріотизму трактувався як націоналізм.

Найхарактернішою рисою в ідеології українського дисидентського руху кінця 1970 - початку 1980-х років було поєднання боротьби проти національного гніту з боротьбою за демократичні права людини. У цьому сенсі він відмовлявся від спадщини як лівого (націонал-комуністичного), так і правого (оунівського) українських тоталітарних рухів 1920-1940-х років.

Іншим новим моментом у розвитку дисидентства в Україні стала поява незалежного робітничого руху. Перші робітничі маніфестації і страйки відбулися ще за часів Хрущова; у 1962 р. страйкували робітники Донецька і Жданова. Абсолютна більшість робітничих виступів мала стихійний і розрізнений характер. Їм бракувало політичних вимог і вони розвивалися без зв'язку з дисидентським рухом в Україні. У 1978 р. донецький шахтар Володимир Клебанов організував Асоціацію вільних профспілок трудящих Радянського Союзу - незалежну профспілку, яка послужила прототипом польської «Солідарності». Кількість її членів становила 200 чол., у т.ч. робітників з Одеси, Донбасу і Криму.

Ні українському дисидентському, ні робітничому рухові не вдалося змобілізувати під свої прапори значну кількість населення. За умов жорсткого тиску державного апарату, ці рухи репрезентували активність нечисленної групи людей, які не могли протиставити режиму нічого, крім своїх ідей та власної мужності. Але їхня діяльність послужила добрим засівом під ті важливі політичні зміни, які пережила Україна у 1985-1991 рр. та в перші роки незалежності і сприяла становленню громадянського суспільства

Громадянське суспільство найчастіше узагальнено поділяють на два типи – американо-англійський та континентально-європейський. В Україні переважає друга модель. Така сама тенденція простежується й в інших постсоціалістичних країнах Європи.

Незважаючи на відповідну автономність, громадянське суспільство й держава перебувають у складній інверсії та взаємодоповнюють одне одного. Ф.Рудич виокремлює три діалектично суперечливі варіанти їхніх

взаємовідносин. У першому випадку громадянське суспільство пригнічує держава, внаслідок чого виникає тоталітарний режим. У другому – за існування хиткої рівноваги між громадянським суспільством і державою виникають авторитарні режими різного ступеня жорстокості. Третій варіант передбачає, що держава виконує волю громадянського суспільства, діє в правових межах, що сприяє виникненню й функціонуванню демократичного режиму [35].

Передумовами формування громадянського суспільства в Україні можна назвати низку правових, економічних, соціальних, політичних й ідеологічних чинників. Права та свободи громадян законодавчо закріплені в Конституції України, зокрема у статтях її другого розділу «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», проте, як свідчать реалії сьогодення, є глибока розбіжність між офіційно здекларованим і реально існуючим порядком їх виконання.

Економічну основу громадянського суспільства становлять різноманітні форми власності та приватний капітал, ринкова інфраструктура та її регулювання. Окремо взяті ринкові реформи, започатковані зі здобуттям Україною незалежності, й ринкове господарство не обов'язково мають привести до формування громадянського суспільства та правової держави. Середній клас, який в демократичних суспільствах є основою соціально-економічної стабільності та дієвим елементом громадянського суспільства, в Україні починає формуватися з середини 1990-х років, а нині переважна частина тих, хто на початку XXI століття зараховував себе до цієї категорії, опиняється на найнижчих щаблях соціальної драбини. Маємо також зазначити, що більшість людей, які відносять себе до середнього класу, фактично не мають його типових ознак. Тому ми можемо казати лише про процеси формування середнього класу в Україні, а не про середній клас як основу громадянського суспільства.

У політичній сфері громадянське суспільстві, має забезпечувати всім громадянам вільну участь у державних і громадських справах. Держава і

громадяни за наявності закону та рівності перед ним мають певний загальний інтерес, реалізують його. Таким чином, створюється демократична правова держава, в якій ці інтереси реалізуються на основі визнаних у міжнародному співтоваристві норм. У такій державі виключається дискримінація за національно-етнічними, політичними, релігійними, статеві-віковими ознаками. Забезпечується надійний законодавчий захист особистості та гідності громадянина, тобто: недоторканності його житла і майна, вільного вибору професії, визначення місця мешкання, пересування в країні та за її межами, таємниці листування, телефонних розмов та інших видів сучасного спілкування, свободи слова, друку та інформації. Реалізується вільне самовизначення людини в її світоглядних і духовних інтересах, а також забезпечується всебічний захист громадянських прав з боку судових органів і громадських організацій. Політико-правову основу громадянського суспільства створюють політичний плюралізм, демократичне за своїм змістом законодавство. З прийняттям 28 червня 1996 р. Конституції України розпочався якісно новий етап у розвитку суспільства та держави. Через весь зміст Конституції проходить гуманна ідея про те, що держава функціонує для людини та відповідає перед нею за свою діяльність.

Особливістю суспільно-політичної ситуації в Україні на сучасному етапі є таке становище, коли не громадянське суспільство виступає фундатором правової держави, а сама держава повинна стати інструментом власної трансформації та формування громадянського суспільства. Тому надзвичайно актуальною є тенденція до еволюції сутності держави у напрямі відкритості, функціональної взаємодії з громадянським суспільством. Це, в свою чергу, приводить до необхідності розвитку нової теорії публічного управління, яка ґрунтується на розширенні кола агентів прийняття політичних рішень. Центральною ідеєю такої теорії стало управління за допомогою урядових та неурядових організацій, об'єднаних у політичну мережу. Таке управління здатне наповнити принцип народовладдя реальним змістом, запобігти обмеженню залучення громадян до участі в здійсненні

влади тільки політичними виборами.

З огляду на економічну та політичну спадщину, яка дісталася незалежній Україні від радянської держави, цілком слушною видається думка окремих науковців, що «...впродовж періоду незалежності України та спроб побудувати громадянське суспільство ми водночас будемо і його, і державу» [51, 85].

Нині ми бачимо поступове зростання соціальної спрямованості в діяльності вітчизняних громадських організацій, що відповідає сучасному розумінню основного призначення та ролі представників неурядового сектору в західноєвропейських країнах. Однак попри регулярні спільні заходи НУО й представників влади в їхній взаємодії й досі відсутній якісний прорив. Принагідно зауважимо, що на дев'ятнадцятому році незалежності кількість громадян, здатних обстоювати свої права та інтереси перед державою, незначна.

Маючи досить широкі законодавчо закріплені повноваження, система місцевого самоврядування в Україні водночас містить низку вад, зумовлених інституційними та фінансово-економічними чинниками. Як відомо, територіальна громада не є цілісним об'єднанням зі спільними чітко визначеними інтересами. Районні й обласні ради не мають власних виконавчих органів, ці повноваження виконують місцеві державні адміністрації відповідних рівнів. Нині в Україні відсутні законодавчо визначені механізми та принципи взаємодії між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями.

Незважаючи на значні права, закріплені за територіальною громадою, її безпосередня участь у суспільно-політичному житті, контроль за органами місцевого самоврядування обмежуються переважно виборчими функціями під час формування виборних органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Разом із тим, експерти вважають, що вибори не гарантують повноцінного контролю громади за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування [57].

Важливою складовою розбудови в Україні громадянського суспільства європейського зразка є посилення ролі та значення засобів масової інформації, гарантування свободи слова, можливості об'єктивного й неупередженого висвітлення реальної суспільно-політичної ситуації. При цьому ЗМІ виступають як елемент громадянського суспільства, з одного боку, та як інструмент зв'язків влади з громадськістю, з другого.

Український феномен ролі та значення ЗМІ в розбудові громадянського суспільства полягає в тому, що теоретично засоби масової інформації є елементами та інструментами громадянського суспільства, а практично – більшість ЗМІ обслуговують інтереси власників, що нерідко представляють владні команди на різних рівнях.

Розвиток громадянського суспільства в нашій країні залежить від розв'язання великої кількості непростих проблем, однією з яких є потреба в удосконаленні відносин між державою й суспільством, владою та громадянами. За таких умов зростає важливість поширення державних повноважень на соціальну сферу, з одного боку, та впливу громадянського суспільства на функціонування політичної системи, з другого. На наш погляд, це значно прискорило б становлення в Україні європейської моделі громадянського суспільства.

Чинне законодавство про громадські організації консервує ряд серйозних проблем, а саме: зберігає ускладненість процедури державної реєстрації громадських організацій, обмежує діяльність громадських організацій за територіальною ознакою (чим осяжніше територія статутної діяльності - тим складніші порядок її реєстрації), обмежує види діяльності за змістом (наприклад, обмеження щодо захисту прав інших осіб тощо), встановлює обмеження щодо їх безпосередньої господарської діяльності тощо. Ці та інші архаїзми українського законодавства про громадські організації, а також його неузгодженість із міжнародними зобов'язаннями нашої країни, мають загалом негативний вплив на міжнародний імідж України як демократичної, соціальної та правової держави.

З метою забезпечення належного правового регулювання у зазначеній сфері, Міністерством юстиції України розроблено та у встановленому порядку направлено до Кабінету Міністрів України проект Закону України «Про громадські організації» [40].

Основним завданням цього законопроекту стало визначення правових та організаційних основ реалізації права людини на свободу об'єднання з метою забезпечення сприятливих умов для утворення та діяльності громадських організацій щодо розвитку громадянського суспільства в Україні, зокрема, спрощення процедури легалізації та реєстрації громадських організацій, підходу до діяльності громадських організацій без обмежень за територіальною ознакою, регламентації контрольних повноважень держави щодо діяльності громадських організацій.

Первинним елементом інституту громадянського суспільства є нормативне визначення однойменної категорії. У законопроекті пропонується, визначити громадську організацію як добровільне об'єднання осіб для здійснення і захисту прав і свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших суспільних інтересів. Тобто, наголосимо, що законопроектом не обмежується право громадських організацій захищати виключно інтереси своїх членів, а забезпечується можливість діяти також і в інтересах інших суспільних груп.

Заслуговують на увагу й принципи, покладені в основу організації та діяльності громадських організацій в Україні. У законопроекті визначено такі засади утворення та діяльності громадських організацій, як: добровільності участі у громадській організації; рівності членів громадської організації у вирішенні питань, пов'язаних з її діяльністю; демократичності внутрішніх процедур; рівності громадських організацій перед законом; самоврядності; законності; відкритого характеру діяльності тощо. До того ж, громадські організації вільні у виборі напрямів і видів своєї діяльності.

Вагоме значення має й такий елемент інституту громадських організацій, як правовий статус його основних суб'єктів. Так, ключовою

новацією, передбаченою законопроектом, є визнання права громадських організацій здійснювати господарську діяльність для досягнення своїх статутних цілей, але не маючи на меті отримання прибутку. Схвалення цієї норми дозволить громадським організаціям надавати послуги, зберігаючи статус неприбуткової організації, що стало значною проблемою в розвитку законодавства про громадські організації. Крім того, в законопроекті значно розширено і перелік видів діяльності, які мають особливе значення для переважної більшості громадських організацій: представництво і захист інтересів осіб, брати участь в управлінні державними справами, подання заяв та пропозицій органам державної влади тощо.

Проте це лише один із кроків на шляху удосконалення законодавства з питань діяльності громадських інститутів.

Потребує удосконалення ще досить широкий спектр актів законодавства, що регулюють цю сферу життєдіяльності суспільства, зокрема, щодо:

- урегулювання підприємницької діяльності інститутів;
- створення умов для розвитку благодійництва і меценатства;
- запровадження механізму державного замовлення на надання інститутами окремих послуг на конкурсних засадах;
- підтримка суб'єктів господарювання та громадян, які надають фінансову допомогу чи здійснюють добровільні пожертвування інститутам для розв'язання проблем, що мають важливе суспільне значення;
- розвиток волонтерського руху;
- спрощення вимог до установчих документів інститутів та ліцензування їх діяльності з надання соціальних послуг;
- сприяння удосконаленню механізму участі територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення;
- удосконалення правового регулювання участі інститутів у прийнятті рішень органами виконавчої влади, діяльності громадських рад та інших консультативно-дорадчих органів, здійснення органами виконавчої влади

моніторингу громадської думки з питань їх діяльності;

- створення правових умов для забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів виконавчої влади, публічності всіх етапів підготовки і прийняття рішень, доступу до інформації про діяльність та рішення зазначених органів.

До соціокультурних передумов громадянського суспільства можна віднести зміни, що відбуваються у цій сфері в контексті демократизації:

1) формування новітньої демократичної культури участі людей (громадян) у державних і суспільних справах;

2) становлення такої якості громадянина, як здатність законним чином реалізовувати власні інтереси на державному і суспільному рівні.

Сюди ж належать такі елементи, як культура спілкування людей, їх толерантне ставлення одне до одного в розмаїтті етнічних, релігійних, майнових і ін. інтересів; кристалізація основ нової моральності; формування та розвиток демократичної політичної культури; утвердження ідеології реального плюралізму та демократизму, рівності всіх перед законом. Всі ці елементи перебувають в Україні на стадії становлення. Їх зростання засвідчує рівень утвердження передумов громадянського суспільства. Але цей багатоманітний процес і сьогодні суперечливий, мало прогнозований, кожний елемент загального процесу може вибухнути конфліктом.

Розвиток громадянського суспільства є об'єктивною тенденцією суспільного поступу. В його основі – глобалізаційні процеси, утвердження прозорості суспільного поступу внаслідок інформаційної революції, підйом відчуття особистості й загальнолюдських цінностей, гуманізація суспільних відносин, посилення єдності і відповідальності народів за долю світу як цивілізації. Нами обґрунтовується прогноз про те, що роль громадянського суспільства буде посилюватись через все більш широку передачу власне державних функцій громадським організаціям і об'єднанням. Чинником, який спонукає до зростання ролі громадянського суспільства в Україні, є все більш широкі міждержавні домовленості, об'єднання держав, посилення ролі

міжнародних організацій, розвиток народної дипломатії. Серед напрямів розвитку громадянського суспільства слід вирізняти:

- 1) все більш глибоке усвідомлення особистістю своїх громадянських прав і обов'язків;
- 2) зростання ролі партій і громадських організацій;
- 3) підвищення політичної культури громадян;
- 4) формування національної еліти;
- 5) розширення і поглиблення світових демократичних процесів.

Розвиток громадянського суспільства треба розглядати як показник і умова євроінтеграції України як соціальної держави.

Отже, підводячи підсумки, можна зазначити, що найбільш наближеною до громадянського суспільства є соціальна сфера, яка не зводиться тільки до розподілу благ та формування життєвих можливостей. Соціальна сфера, є сферою інституціалізованого спілкування, створення стійких і тимчасових об'єднань і їх використання для індивідуального й колективного саморозвитку. Добровільні громадські об'єднання: економічні, культурно-мистецькі, освітні, благодійні, а також рухи й політичні партії, незалежні засоби масової інформації, усі інші осередки формування громадської думки, суспільної ініціативи й народного волевиявлення є інститутами громадянського суспільства. Громадянське суспільство — це та підсистема соціальної сфери суспільного життя, в якій не тільки існує певна кількість (мережа) добровільних асоціацій, але й домінують громадянські цінності та спілкування на засадах довіри і солідарності.

Громадянське суспільство — це певний механізм неформального соціального партнерства, який уможливорює здійснення й баланс існуючих інтересів. Поняття громадянського суспільства застосовується для пізнання усієї сукупності існуючих у суспільстві відносин, які не є державно-політичними, перебувають поза сферою державного директивного регулювання. У такому суспільстві царина спонтанного самовияву вільних індивідів і добровільно сформованих організацій громадян захищена законом

від прямого втручання і довільної регламентації з боку органів державної влади.

Головними ознаками громадянського суспільства є: відокремлена від держави структура суспільства, яка утворена різноманітними асоціаціями, добровільними об'єднаннями людей; відповідна вільним ринковим відносинам політична система, де держава є похідною від громадянського суспільства та процесів, що відбуваються у ньому; сфера вільної реалізації безпосередніх і різноманітних інтересів громадян; сфера приватного, реального життя та безпосереднього спілкування людей на відміну від держави як умовного, формального життя; відносини вільного обміну продуктами діяльності між незалежними власниками; свобода особи; форма безпосереднього спілкування людей; пріоритет громадянських прав порівняно з державними законами; плюралізм ідей, вартостей, соціальних ініціатив.

До головних, базових інститутів можна віднести: добровільні громадські організації і громадські рухи, а також політичні партії до моменту здійснення ними державної влади, сім'ю, приватні чи колективні підприємства, комерційні організації, які базуються на різновидах форм власності, об'єднання за інтересами, профспілки, органи громадської самодіяльності, громадські організації, засоби масової інформації, вибори і референдуми, які забезпечують формування громадської думки, місцеве самоврядування.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Основні параметри дослідження і загальний стан розвитку громадянського суспільства в Запорізькій області

Запоріжжя - індустріалізований регіон на сході України. Промислова база цього регіону перебуває у стані занепаду, наслідком чого є високі рівні безробіття та виникнення відповідних соціальних проблем. Існує виразна потреба у диверсифікації економіки, вирішенні екологічних проблем, що лишилися у спадок після кількох десятиліть активної роботи важкої промисловості.

Органи влади в регіоні змодельовані на основі структур, що існували до набуття Україною незалежності, а для них участь громадськості не була характерною рисою. Бізнесова спільнота в регіоні менш розвинена і життєздатна, ніж у минулому, але тут і досі існує кілька дуже великих підприємств та розвинена бізнесова мережа.

Громадянське суспільство в Запорізькій області перебуває на початковому етапі розвитку. Реєстрація можлива на обласному, муніципальному та районному рівні, а єдиного сховища інформації подібного виду немає. Згідно із припущеннями, кількість таких організацій може становити від п'ятисот до більш як чотирьох тисяч.

Значно важливішими за загальні цифри є дані про те, скільки таких організацій, фактично, працюють і реалізують свій мандат. Зібрати надійну інформацію про це виявилось не легше, ніж з'ясувати загальні цифри, однак, за обґрунтованими оцінками, кількість таких організацій становить від ста до двохсот. У рамках цього дослідження було опитано представників більш як п'ятдесяти організацій із Запоріжжя, Бердянська, Токмака та Енергодара.

Згідно з українським законодавством, передбачено п'ять категорій недержавних організацій: громадські організації; благодійні та добродійні

організації; мистецькі асоціації, а також дитячі та молодіжні організації. У Запорізькій області представлені усі п'ять категорій, але більшість НДО зареєстровані, як громадські організації. Лише деякі з цих організацій існують більш як десять років, більшість зареєстровані між 1995 та 2000 роками, коли правові умови були відносно сприятливими для реєстрації та діяли кілька міжнародних ініціатив, спрямованих на надання допомоги у розбудові інституцій громадянського суспільства.

Недержавні організації області функціонують у широкому спектрі різних секторів та інтересів, проте більше чверті опитаних організацій визначили, як основну сферу своєї діяльності, роботу з молоддю, тоді як інша чверть вважала основною сферою діяльності - захист прав та лобіювання. Приблизно п'ята частина опитаних організацій вказали, що займаються в основному просвітницькою роботою, а близько половини зазначили, що однією з їхніх цілей є розвиток громадянського суспільства.

Кількість недержавних організацій, що працюють у сфері захисту прав та лобіювання, схоже, є порівняно новим явищем і добрим показником підвищення рівня розвитку організацій громадянського суспільства в регіоні. Дієва робота із захисту прав вимагає високого рівня професіоналізму, складної мережі зв'язків та узгодження стратегій, а також здатності взаємодіяти і проводити переговори з органами влади.

Відносини між органами влади та організаціями громадянського суспільства є переважно малорозвиненими, але не ворожими. З того факту, що інтерпретація зазначених відносин істотно відрізняється залежно від того, ким є респондент: представником недержавної організації чи речником органа влади, можна зробити цікавий висновок. Коротко кажучи, влада та громадянське суспільство не розуміють одне одного й не мають спільного бачення ролі один одного у суспільстві.

Респонденти з недержавних організацій повідомляють, що дві третини контактів між ними та органами влади ініційовані з їхнього боку, одна третина - за взаємною домовленістю і лише дуже рідко такі контакти

відбуваються з ініціативи органів влади. Натомість респонденти з органів влади повідомляють, що практично всі контакти між органами влади та недержавними організаціями ініційовані владою. Ця суперечність не обов'язково є такою абсолютною, як здається на перший погляд, однак вона вказує на істотні відмінності в інтерпретації реальності.

Більшість недержавних організацій усвідомлюють, що добрі відносини та співпраця з органами влади має вирішальне значення, якщо вони хочуть ефективно представляти та захищати інтереси своїх клієнтів і брати участь у розбудові демократичного суспільства. Багато хто усвідомлює, що продуктивна співпраця забезпечує можливості доступу до місцевого фінансування, а через залучення державних посадовців до громадських заходів, і до впливу на державну політику.

Дослідження проводилося серед 56 громадських організацій м. Запоріжжя, м. Енергодар і м. Токмака Запорізької області. Всього було опитано 237 респондентів.

Основними змістовими параметрами соціологічного дослідження механізмів розвитку громадських організацій Запорізького регіону виступають:

- 1) внутрішня (або організаційна) спроможність громадських організацій;
- 2) зовнішні зв'язки громадських організацій.

Спираючись на методологію досліджень Творчого Центру Каунтерпарт ці параметри визначають модель здатності громадських організацій до стійкого розвитку і впливають на рівень розвитку будь-якої організації, а тому рівень показників може визначати механізми подальшого розвитку інститутів громадянського суспільства. Так, виділяють [33]:

- 1) складові організаційної спроможності громадських організацій або внутрішньої спроможності організації «бути»: самовизначеність організації (наявність місії, бачення та розробленої стратегії); наскільки організація є легітимною, що включає юридичну та соціальну легітимність; чи є

організація відповідальною перед засновниками; чи має організація відповідні структури, які складаються з систем планування та фінансового менеджменту, моніторингу й оцінки, робота з персоналом та волонтерами, адміністративне управління організацією; якою є система фінансового менеджменту; чи проходила організація аудит; чи має організація план залучення фінансування; чи готує організація річний звіт; чи налагоджена система внутрішньої документації; якою є структура організації; якою є структура керівних органів організації та чи визначено та прописано обов'язки керівних органів; якою є процедура прийняття рішень в організації та хто залучений до процесу прийняття рішень; якою є організаційна культура в організації; хто є лідером в організації; якими є ресурси організації: людські, фінансові, матеріально-технічні.

2) складові зовнішніх зв'язків організації або спроможність організації «співіснувати»: якими є стосунки з донорами, іншими НУО, державою, бізнесом, ЗМІ, громадськістю; як організація бере участь у стратегічних альянсах, коаліціях, мережах; чи співпрацює НУО з клієнтами організації; чи зберігає організація незалежність і чи має стратегію виходу із складних ситуацій.

3) Складові програмної діяльності організації або спроможність організації «працювати та впливати»: чи впливає організація на життя людей (мікрорівень); чи покращує організація життя та зміцнює громади; чи проводить організація виявлення та захист інтересів своїх клієнтів; чи впливає організація на формування політики держави (макрорівень); яким є рівень прозорості та відкритості НУО.

В даному дослідженні представлено деякі показники визначених складових, які визначають, з одного боку, життєздатність громадських організацій, і з іншого, дозволяють накреслити шляхи оптимізації розвитку інститутів громадянського суспільства.

В таблиці 3.1 представлено параметри і показники соціологічного опитування представників громадських організацій Запорізького регіону.

Таблиця 2.1 – Основні параметри і показники дослідження

Параметри	Показники
Внутрішня спроможність громадських організацій	Самовизначення і місія організації
	Стратегічне планування
	Членство в громадській організації
	Робота з волонтерами
	Джерела фінансування
Зовнішні зв'язки громадських організацій	Особливості співпраці з органами державного управління
	Особливості співпраці між громадськими організаціями
	Співпраця з бізнес-структурами
	Співпраця з громадськістю
	Співпраця з засобами масової інформації
Програмна діяльність громадських організацій	Особливості надання послуг і розробка програм громадських організацій
	Ставлення громадських організацій до партнерства і коаліцій
	Ставлення громадських організацій до законодавства

Надійність і валідність результатів дослідження забезпечується за рахунок застосування комплексу аналітичних і статистичних методів, методів параметричної та непараметричної статистики (за допомогою ППП STADIA 6.0).

2.2. Особливості внутрішньої спроможності громадських організацій

Самовизначення організації є одним із визначальних компонентів внутрішньої спроможності організації та основою для програмної діяльності. Мета створення організації та її місія є одними з базових характеристик самовизначення організації. Респондентам ставили запитання про мету створення їхньої організації. Результати представлено на рисунку 2.1.

Рис. 2.1 – Мета створення організації

Отримані дані свідчать, що головними причинами створення громадської організації (далі НУО) їх керівники назвали можливість вплинути на розвиток суспільства (74%) та бажання допомогти іншим (66%). Допомога членам організації була зазначена 31% респондентів, самореалізація засновників була зазначена 33% респондентів, тоді як можливість отримання фінансування обрали лише 15% респондентів. Більшість громадських організацій (75%) мають написану місію, яка

визначає мету існування організації. Отримані дані свідчать про те, що громадські організації створюються для представлення інтересів громадськості, оскільки основними цілями створення організації були такі: можливість вплинути на розвиток суспільства та бажання допомогти іншим. Ці альтернативи обрало вдвічі більше лідерів громадських організацій, ніж самореалізацію засновників чи допомогу членам організації. В той же час, везначна кількість респондентів визнали, що метою створення організації була можливість одержати фінансування або незалежні обставини.

Стратегічне планування є невід'ємною складовою життєздатності організації та проявом її зусиль, направлених на розвиток власної спроможності, здатності передбачати нові можливості та загрози. 55% респондентів зазначили, що вони мають стратегічний план, однак не у всіх організацій стратегічний план переглядався та оновлювався протягом останніх 2 років (лише у 70% тих, хто має план).

Згідно з даними опитування щодо терміну дії стратегічного плану 31% опитаних організацій мають плани на 3 і більше років, це лише на 1% більше ніж у 2009 році. Станом на 2010 рік 28% респондентів мають стратегічний план строком на 1 рік, 20% опитаних мають стратегічний план строком на 2 роки, 9% опитаних організацій мають стратегічний план більш ніж на 1, але менше ніж на 2 роки, та близько 6% організацій мають плани більше ніж на 2, але менше ніж на 3 роки, 5% респондентів мають стратегічний план менше ніж на 1 рік (див. рис. 2.2).

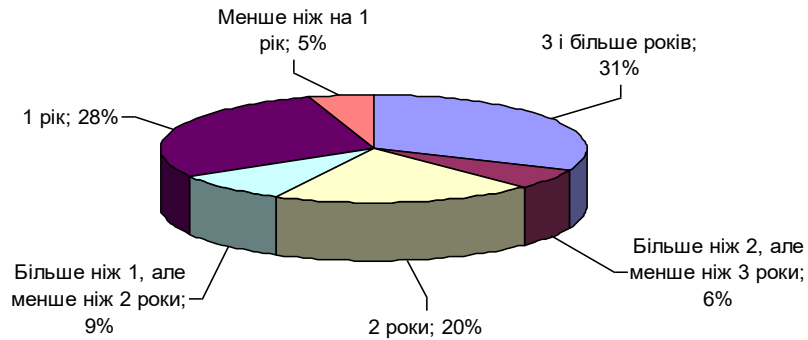

Рис. 2.2 – Термін, на який розраховано стратегічний план

Особи та органи, що залучені до розробки стратегічного плану, визначені тільки для тих організацій, які мають такий план (55% опитаних).

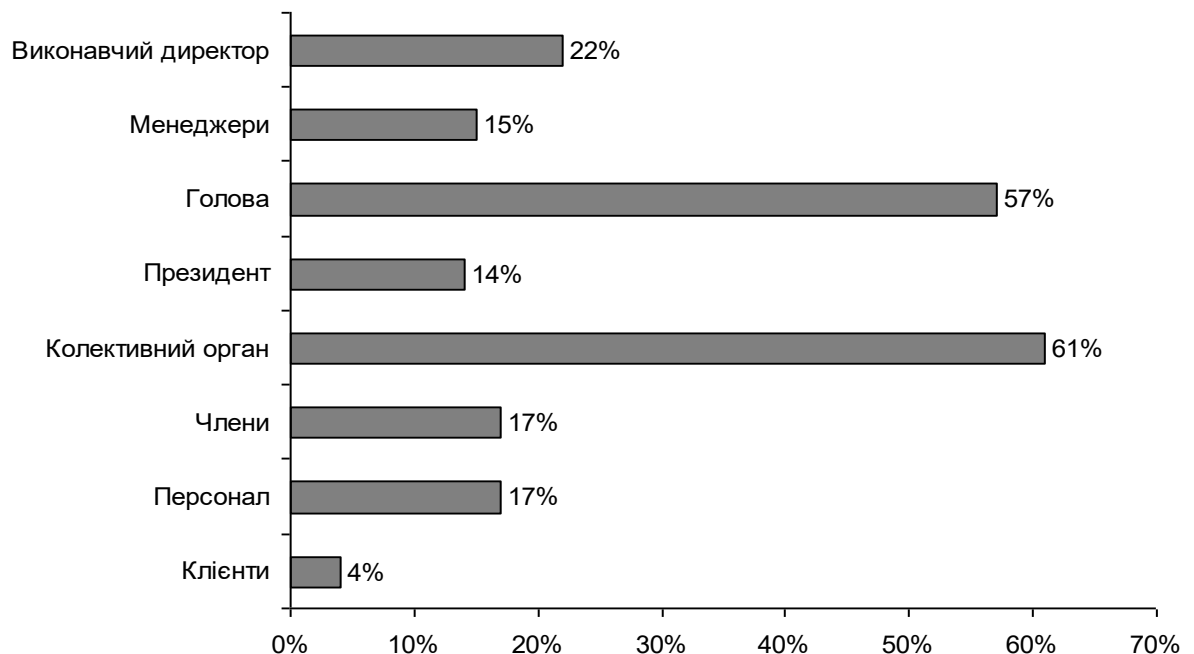

Рис. 2.3 – Особи та органи, які розробляють стратегічний план

79% організацій-респондентів є членськими: 27% із них налічує від 11

до 30 членів, більше 100 членів має 25% неурядових організацій. Рисунок 2.4 відображає розподіл кількості членів громадської організації.

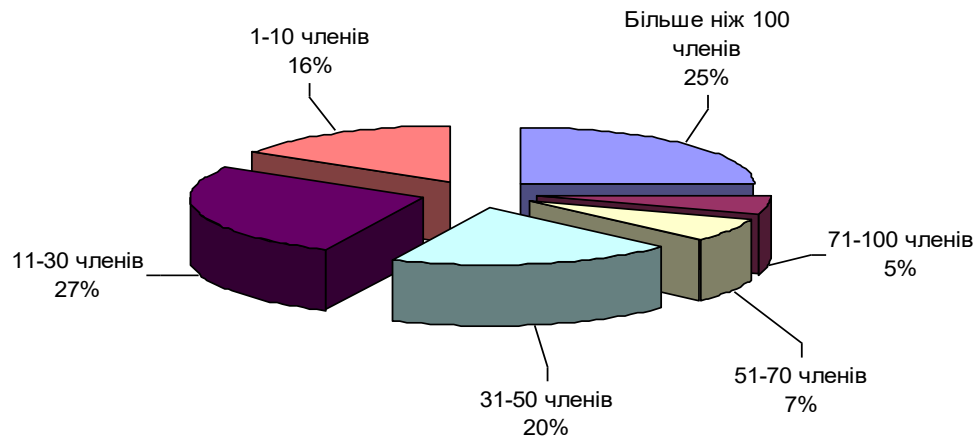

Рис. 2.4 – Кількість членів організації

48% опитаних повідомили, що кількість членів у їхній організації збільшилась порівняно з попереднім роком, 40% організацій зазначили, що кількість членів залишилась такою самою, та 10% опитаних заявили про зменшення кількості членів. У 30% опитаних організацій головним методом залучення нових членів була власна ініціатива нових членів, а також особисті контакти членів організації (про це заявило 33% респондентів). Разом з тим 18% респондентів проводили спеціальні акції, а 13% респондентів залучили нових прихильників через співробітників. Оголошення та поширення інформації через засоби масової інформації зумовило збільшення кількості членів лише в 8% неурядових організацій.

За результатами дослідження з волонтерами працюють 75% опитаних організацій. У середньому в неурядовій організації працюють волонтерів. Таке велике середнє число спричинене тим, що деякі організації мають велику кількість волонтерів, і це, в свою чергу, впливає на середній показник

по сектору. У середньому волонтер присвячує роботі в організації 6 годин робочого часу на тиждень. У 2010 році середня кількість годин на тиждень, протягом яких волонтери працюють в організації, збільшилась у 17% організацій, залишилась такою ж у 64% НУО та зменшилась у 12% опитаних організацій.

Рисунок 2.5 відображає соціальний портрет волонтерів у громадських організаціях, які брали участь в опитуванні. Результати аналізу дослідження показують, що у більшості громадських організацій волонтерами є студенти (71%). Лише в деяких організаціях волонтерами є отримувачі послуг (35%), люди похилого віку (14%), безробітні (15%), домогосподарки (12%), та інші (18%).

Було досліджено питання винагороди волонтерів за їх роботу. Результати опитування показали, що 67% респондентів надають волонтерам винагороду за їх роботу. В більшості громадських організацій (91%) – це можливість отримання знань, у 81% - отримати інформаційну допомогу, у 39% - мати кар'єрний ріст. Для 19% НУО - це можливість підтримати волонтерів матеріально, а для 10% опитаних НУО - це можливість підтримати волонтерів фінансово.

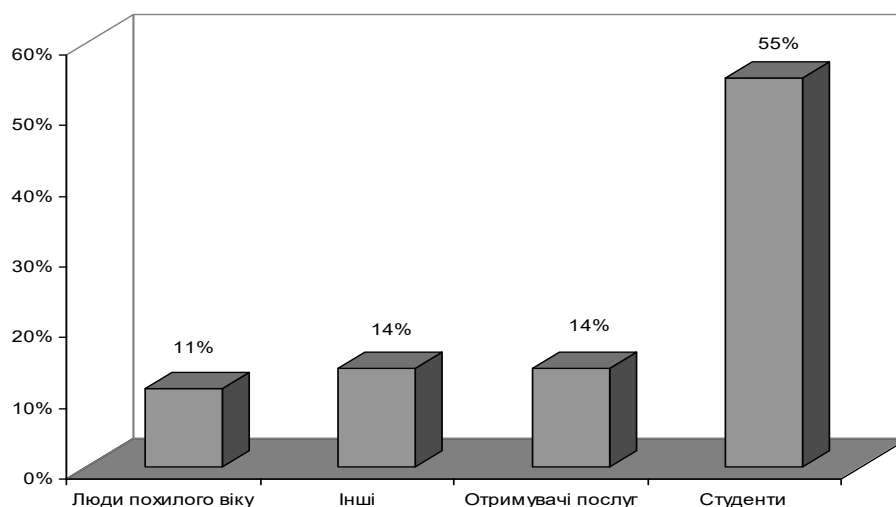

Рис. 2.5 – Особи, що є волонтерами громадських організацій

На рисунку 2.6 представлено джерела фінансування громадських організацій. Відсотки, зазначені у графіку, характеризують кількість організацій, які отримують фінансування з даного джерела.

63% опитаних оновлюють базу даних потенційних джерел фінансування. 38% респондентів залучають фінансування відповідно до стратегічного плану організації, 26% респондентів спонтанно, 23% організацій - шляхом проведення кампанії із залучення фінансування. 32% НУО повідомили, що у них з'явилися нові джерела фінансування порівняно з минулим роком. Розподіл нових джерел фінансування показано на рисунку 2.7.

Рис. 2.6 – Джерела фінансування громадських організацій

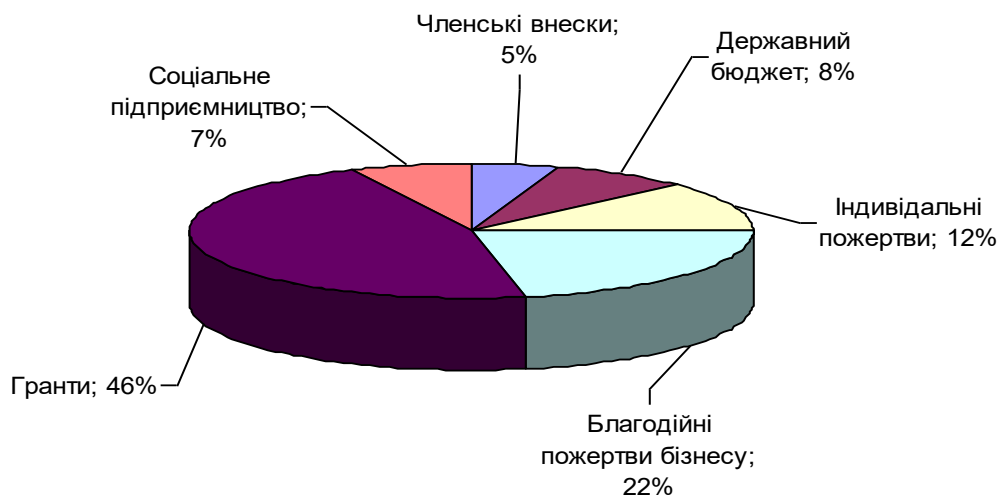

Рис. 2.7 – Нові джерела фінансування

Незважаючи на те, що залучення фінансування є одним із найважливіших чинників, який впливає на життєздатність НУО, організаціям досі бракує розуміння, що залучення ресурсів в організації буде ефективним не у випадку короткострокових або спонтанних кампаній, а тільки за умови, що вони будуть приділяти достатньо уваги фінансовому плануванню всередині організації та плануванню процесу фандрейзингу відповідно до місії НУО. Організації продемонстрували наявність досвіду фінансового планування та залучення ресурсів з різних джерел, але в НУО досі немає системного підходу як до планування, так і до проведення діяльності відповідно до розроблених планів.

2.3. Зовнішні зв'язки громадських організацій

У підрозділі представлені дані щодо відносин опитаних НУО з державою, бізнесом, громадськістю, засобами масової інформації та співпраці між неурядовими організаціями.

Співпраця НУО з державними структурами є важливим чинником, який відбивається на спроможності НУО представляти та захищати інтереси клієнтів і впливати на формування демократичного суспільства. Для багатьох НУО продуктивна співпраця з місцевою владою є можливістю отримати фінансування з місцевих джерел для надання соціальних послуг, залучити представників державних структур до діяльності організації та зацікавити їх в успіхах організації через особисту участь у діяльності НУО. Тому ефективно впливати на громадську політику і досягати стабільної життєздатності на місцевому рівні НУО можуть лише за умови залучення державного сектору до діяльності та вирішення питань третього сектору.

З метою визначення видів та форм співпраці НУО та уряду респондентам було запропоноване широке коло питань. По-перше, завданням дослідження було визначити частоту зустрічей представників НУО та державних структур (див. рис. 2.8).

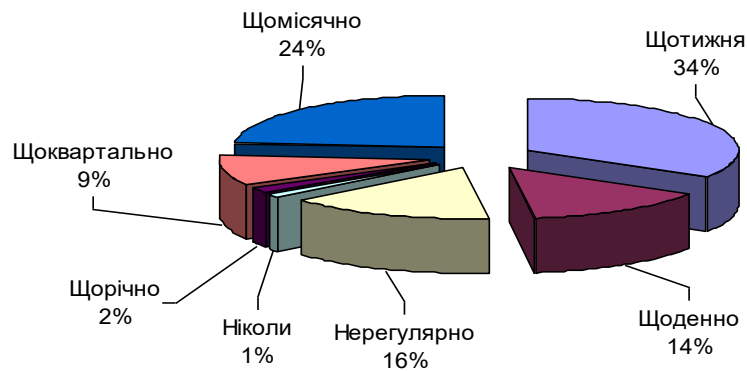

Рис. 2.8 – Частота контактів (формальних і неформальних) державних структур і представників громадських організацій

З метою визначення якості співпраці НУО з державними структурами респондентам було запропоноване додаткове запитання щодо кількості спільних проектів. Значна частка НУО (45% респондентів) зазначила, що вони працювали в партнерстві з органами влади над виконанням одного-двох

проектів. Взагалі не були залучені до спільних з державними структурами проектів 26% НУО. Близько чверті НУО (17%) протягом останнього року працювали в партнерстві з урядом більше ніж над трьома проектами. Лише 9% НУО в партнерстві з державними структурами виконали понад 5 проектів.

Респондентам було запропоновано визначити причини недостатньої співпраці з державними структурами (див. рис. 2.9).

Головними перешкодами НУО назвали: нерозуміння корисності такої співпраці з боку владних структур (58%), недостатню інформованість владних структур про діяльність НУО (45%) та небажання співпрацювати з боку владних структур (43%). Таким чином, представники третього сектору в Україні схильні «звинувачувати» у недостатній співпраці владні структури.

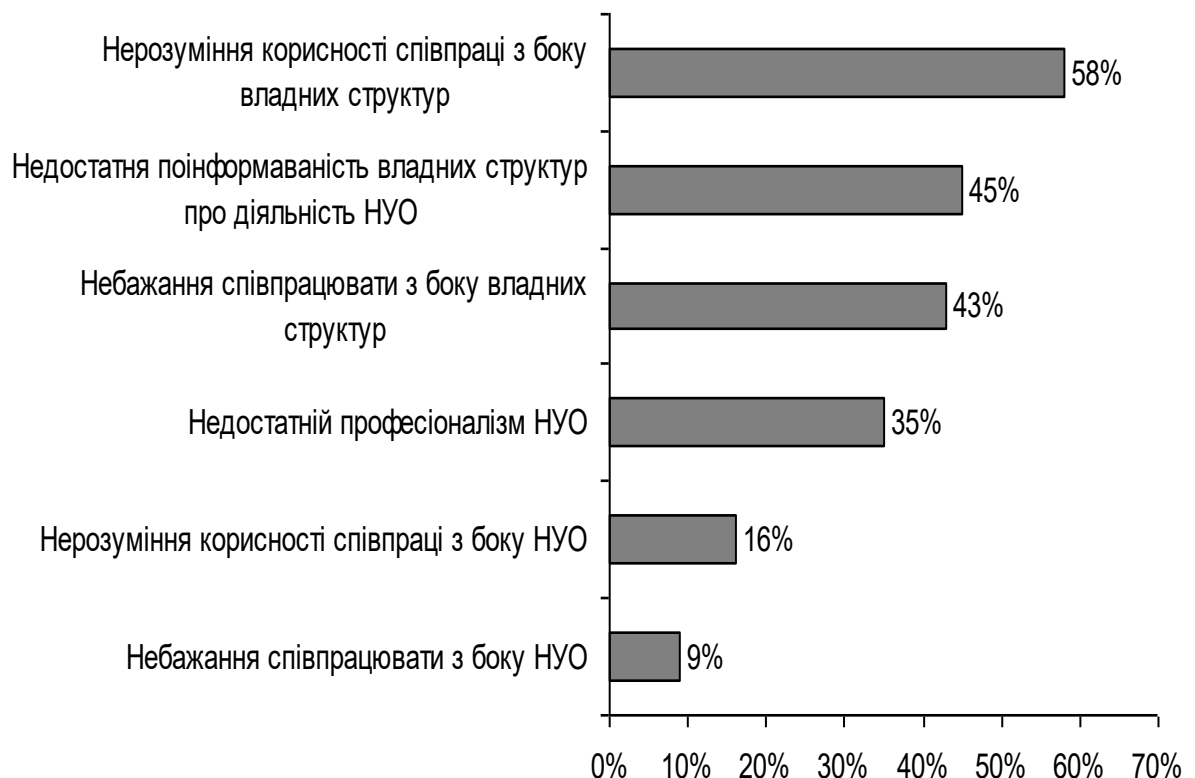

Рис. 2.9 – Причини недостатньої співпраці між громадськими організаціями і владними структурами

Обізнаність з діяльністю інших НУО — це перший крок до налагодження співпраці. Респондентам ставилося питання щодо рівня їх обізнаності з діяльністю НУО, які вирішують такі самі або подібні питання на міжнародному, національному, регіональному чи місцевому рівнях. Достатню обізнані з діяльністю на міжнародному рівні 25% опитаних НУО. Про діяльність НУО на національному рівні обізнані 45% респондентів. Якщо мова йде про регіональний або місцевий рівень, та відсоток НУО, обізнаних з діяльністю інших організацій, зростає. Наприклад, 79% опитаних заявили, що представники їх НУО досить обізнані з подібними організаціями на місцевому і 68% — на регіональному рівні. 90% респондентів зазначили, що вони співпрацюють з іншими НУО. Значний відсоток опитаних (85%) залучено до обміну інформацією з іншими НУО. Зустрічі відвідують 78% респондентів. У той же час практика співпраці через надання послуг є менш поширеною (34%).

Незважаючи на те, що багато представників НУО повідомили про співпрацю з іншими організаціями, і що така співпраця визнається ними успішною, більшість респондентів все-таки вважає, що неурядові організації співпрацюють недостатньо. Рис. 2.10 показує, як розподілилися відповіді на питання про перешкоди на шляху до співпраці.

Рис. 2.10 – Причини недостатнього рівня співпраці між громадськими організаціями

Співпраця з бізнесом є важливим показником здатності НУО не просто співіснувати поруч із цим сектором, а й залучати місцеві бізнес-структури до фінансування діяльності НУО та встановлювати взаємовигідні ділові стосунки. Близько третини НУО (34%) не співпрацюють з бізнес-структурами. Дані дослідження свідчать, що 26% НУО співпрацюють з 1-2 бізнес-структурами, 20% НУО — з 3–5. 18% респондентів зазначили, що вони співпрацюють з більше ніж 5 бізнес-структурами. Так само, як і при дослідженні співпраці між НУО, представники організацій третього сектору мали визначити основні чинники, що заохочують їх до співпраці з бізнесом (див. рис.2.11). Респонденти могли обирати кілька відповідей.. Респонденти могли обирати кілька відповідей.

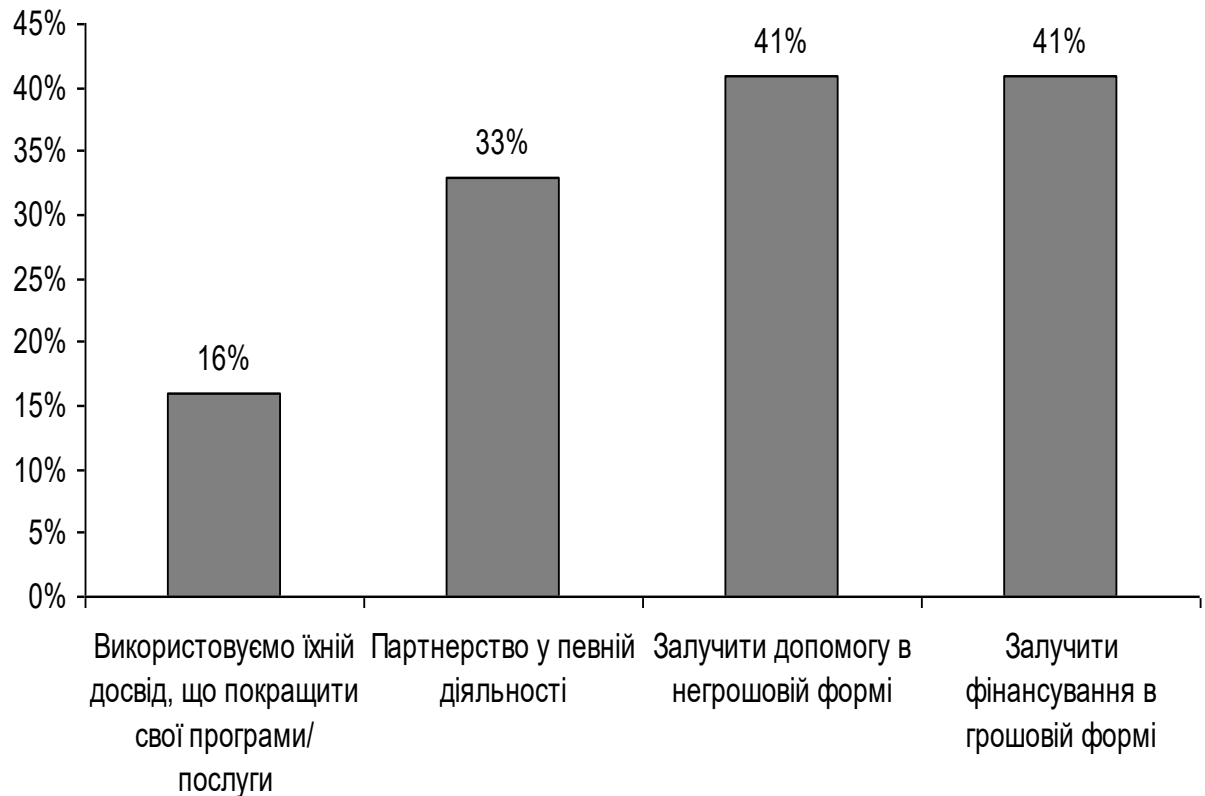

Рис. 2.11 – Основні причини співпраці з бізнес-структурами

Більшість опитаних представників організацій (82%) вважають, що рівень співпраці між НУО та бізнес-структурами є низьким. Такий високий показник може свідчити як про об'єктивно низький рівень співпраці, так і про розуміння неурядовими організаціями важливості даних зв'язків і усвідомлення потенціальних переваг співробітництва. Відповідальність за недостатній рівень співпраці між НУО та бізнесом опитані організації, як правило, покладають насамперед на бізнес-структури. Розподіл відповідей на це запитання показано на рисунку 2.12.

Рис. 2.12 – Причини недостатньої співпраці з бізнес-структурами

Головними чинниками, що заважають співпраці НУО та бізнесу, є, на думку респондентів, небажання співпрацювати з боку бізнесу (55%) та незнання бізнес-структур про діяльність НУО (51%).

НУО потребують стабільної та довготривалої співпраці з громадськістю для заохочення громадянської активності та участі громадян у діяльності організацій. Підтримка діяльності НУО громадськістю необхідна і для успішної діяльності щодо захисту інтересів та їх лобіювання. Так, За результатами дослідження IFES, проведеного у вересні 2010 року, 40% опитаних громадян повідомили, що їм відомо про діяльність НУО в Україні. В той же час 42% респондентів відповіли, що їм не відомо про діяльність НУО в Україні, 14% опитаних вказали, що не уявляють, що таке НУО [33].

Близько половини (47%) представників НУО щодня зустрічаються з людьми, на яких спрямована їх діяльність (див. рис.2.13). Щоденно з клієнтами зустрічаються 41% опитаних НУО, раз на тиждень 33% опитаних; раз на місяць — 16%, раз на квартал та нерегулярно — 4% та 5% відповідно.

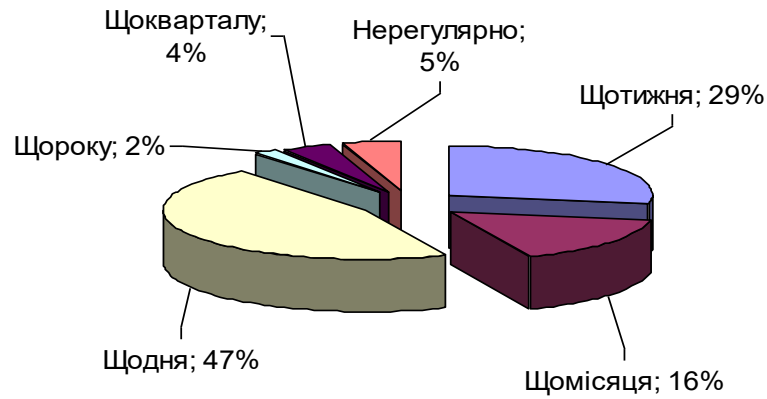

Рис. 2.13 – Частота співпраці НУО з громадськістю

На рис. 2.14 представлено основні способи поширення інформації про громадську організацію.

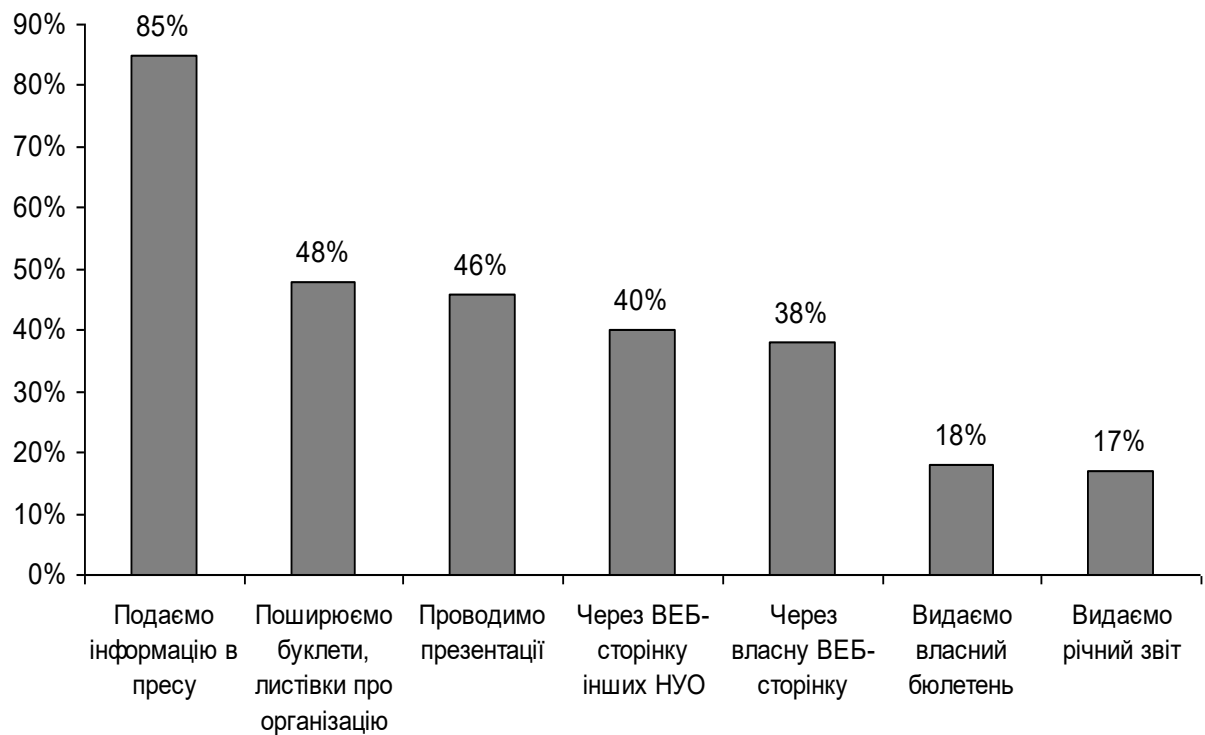

Рис. 2.14 – Способи поширення інформації про діяльність громадської організації

Представникам НУО було запропоновано визначити рівень обізнаності громадськості з їх діяльністю. 31% респондентів вказали, що громадськість знає про існування НУО, 45% – що громадськість обізнана з їх діяльністю. Ще 20% респондентів відповіли, що громадськість підтримує НУО своєю участю у їх діяльності.

Вид і частота контактів НУО із засобами масової інформації свідчить про спроможність неурядових організацій впливати на громадську думку щодо важливих питань, бажання та можливість доносити інформацію до широкого загалу.

Регулярно співпрацюють із засобами масової інформації 53% НУО та епізодично – 45%. Ці дані є досить оптимістичними, але вони самі по собі не відображають якості співпраці між НУО та ЗМІ. Респондентам було запропоновано відповісти на запитання про види ЗМІ, через які найчастіше поширювалась інформація про діяльність неурядових організацій впродовж останнього року (див. рис. 2.15).

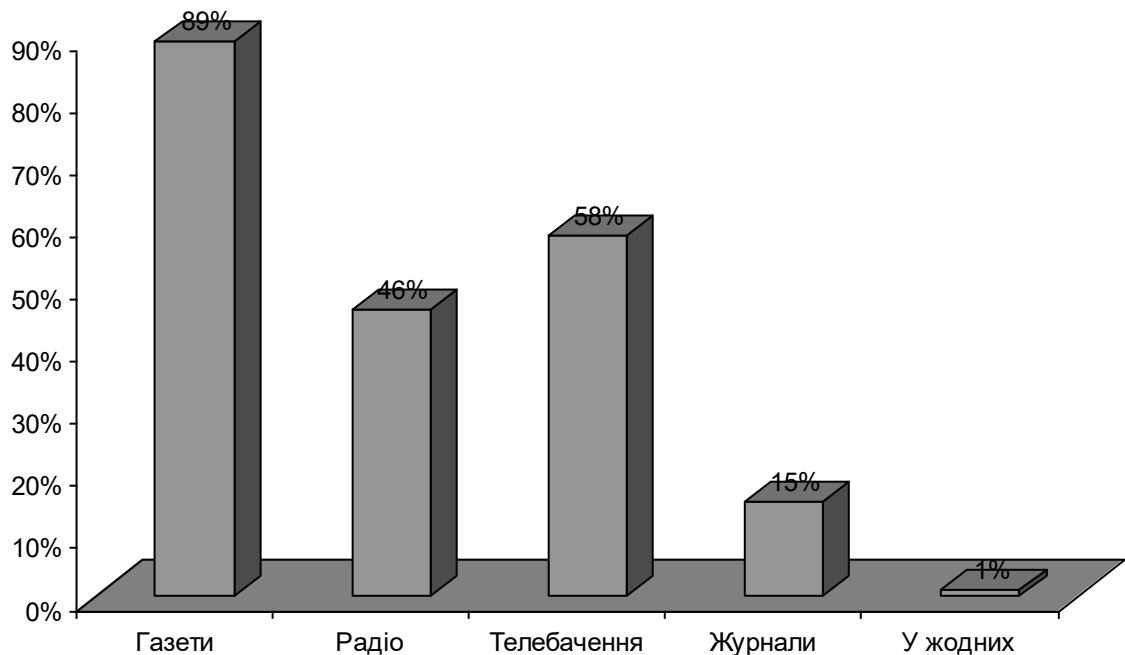

Рис. 2.15 – Види ЗМІ, через які поширювалась інформація про діяльність громадських організацій

Українські НУО найчастіше поширюють інформацію про свою діяльність через ЗМІ. Досить популярними способами поширення інформацію про НУО є розповсюдження буклетів, листівок про організацію, проведення презентацій та поширення інформації через веб-сайт НУО або веб-сайт інших організацій. Спостерігається тенденція збільшення кількості НУО, які поширюють інформацію через власні веб-сайти або веб-сайти інших НУО. Дану тенденцію можна пов'язати із збільшеннями кількості організацій, які мають власний веб-сайт. Інформація про діяльність НУО найчастіше виходить у газетах, радіо та телебаченні.

2.4. Програмна діяльність громадських організацій

Програмна діяльність визначається спроможністю НУО виконувати статутні цілі та надавати різні послуги в межах своєї місії. Програмна діяльність показує, які послуги НУО надає клієнтам, яким чином ці послуги розробляються, наскільки вони відповідають потребам клієнтів, а також дає можливість представити які методи оцінки використовуються, моніторингу та звітування щодо наданих послуг. Разом з тим, проаналізовані такі аспекти як партнерство та розуміння діючого законодавства, що посилюють спроможність організації вести програмну діяльність.

Згідно з результатами виконавчий директор є головною особою, яка відповідає за планування програмної діяльності. 96% респондентів обрали відповіді завжди та здебільшого. У 71% організацій колективний керівний орган був значною мірою залучений до планування програмної діяльності. Таким чином, показник залучення колективного керівного органу до планування програмної діяльності є високим.

Персонал, фінансовий директор, члени організації залучені у цей процес на рівні, який характеризувався відповідями іноді, здебільшого та час від часу. Проте, аналізуючи діяльність зазначених працівників, слід зважати і на причини високого показника альтернативи досить рідко зустрічається

відповідь не знаю. Останній альтернативі відповідають випадки, коли респондент або не знав відповіді, або взагалі не міг обрати іншу альтернативу у зв'язку з відсутністю посади в організації. Наприклад, посада фінансового директора передбачена у штаті менше половини НУО. І ті організації, у штаті котрих є фінансовий директор, лише у 21% випадках не залучають цю посадову особу до планування та розробки програмної діяльності.

Доволі високий рівень залучення волонтерів (в 12% НУО – «завжди/у більшості випадків», а в 19% організацій – час від часу) до планування програмної діяльності пояснюється так званим «волонтерським» складом українських НУО, коли основні діячі НУО працюють на волонтерських засадах. Залучення клієнтів до планування та розробки програмної діяльності виявилась дуже низькою і нижчою порівняно із рівнем замученості волонтерів (в 5% НУО – завжди/у більшості випадків, та в 9% організацій – час від часу) до планування програмної діяльності.

За даними дослідження 94% НУО оцінюють потреби цільових груп під час планування програмної діяльності чи розробки нового виду послуг. І лише 6% опитаних НУО цього не проводять.

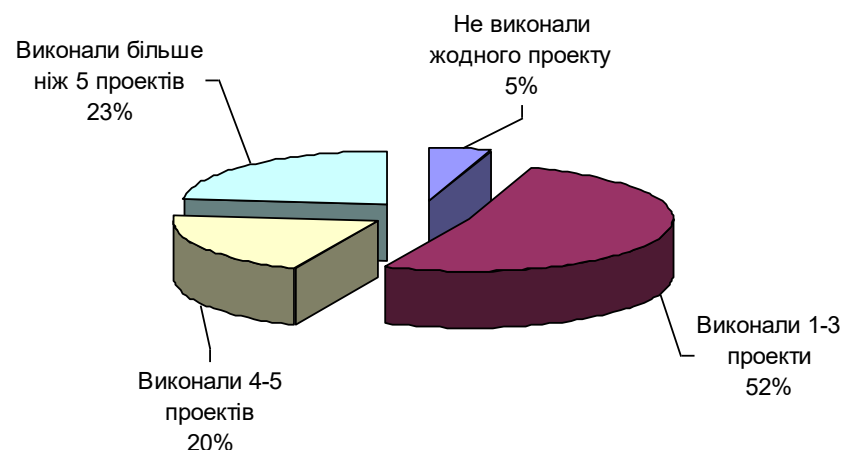

Рис.2.16 – Кількість проектів, які виконали НУО за 2010-2011 роки

Рисунок 2.16 відображає інтенсивність програмної діяльності українських НУО за 2010-2011 роки. Більше половини респондентів виконали від 1 до 3 проектів (51% респондентів), набагато менше організацій (20%) виконали 4-5 проектів, і 23% НУО, що взяли участь у дослідженні, склали організації, котрі мають найінтенсивнішу програмну діяльність (виконали за 2010-2011 роки більш ніж 5 проектів). Показник кількості проектів, виконаних за останній рік, допомагає зорієнтуватись у діяльності третього сектору, проте не дає інформації про масштаб і якість виконаних проектів.

Важливість партнерства і коаліцій підкреслювалась в попередніх підрозділах, де розглядались зовнішні зв'язки НУО з іншими інституціями. Розвиток партнерства є важливим індикатором зрілості організації та її готовності діяти з більшою віддачею для громади. Ефективне партнерство між неурядовими організаціями забезпечує успішність захисту інтересів та їх лобіювання, а також є важливим засобом для досягнення того, щоб голос українських громадян був почутим.

Коаліція - тимчасове добровільне формальне чи неформальне об'єднання зацікавлених осіб, груп чи організацій створене для досягнення спільної мети чи здійснення впливу на певні організації чи структури на основі спільних інтересів та ресурсів, а також шляхом прийняття певних правил і методів управління, згодою та взаємними поступками, компромісами, на підставах балансу інтересів та рівноправності всіх партнерів незалежно від їхнього соціального статусу, чисельності й сили політичного впливу.

Характерні ознаки коаліції: наявність спільної мети, взаємна згода щодо цілей та завдань між членами коаліції; добровільність членства; відсутність ієрархічної структури; координація діяльності; діяльність на засадах партнерства; наявність джерел фінансування; незалежність від влади; збереження автономії; позапартійність; прозорість діяльності.

Членами коаліцій чи робочих груп є 69% НУО. Дані, представлені на

рис. 2.17 відображають досвід участі НУО у коаліціях чи робочих групах з іншими організаціями. Респонденти мали можливість обирати всі відповіді, які підходять.

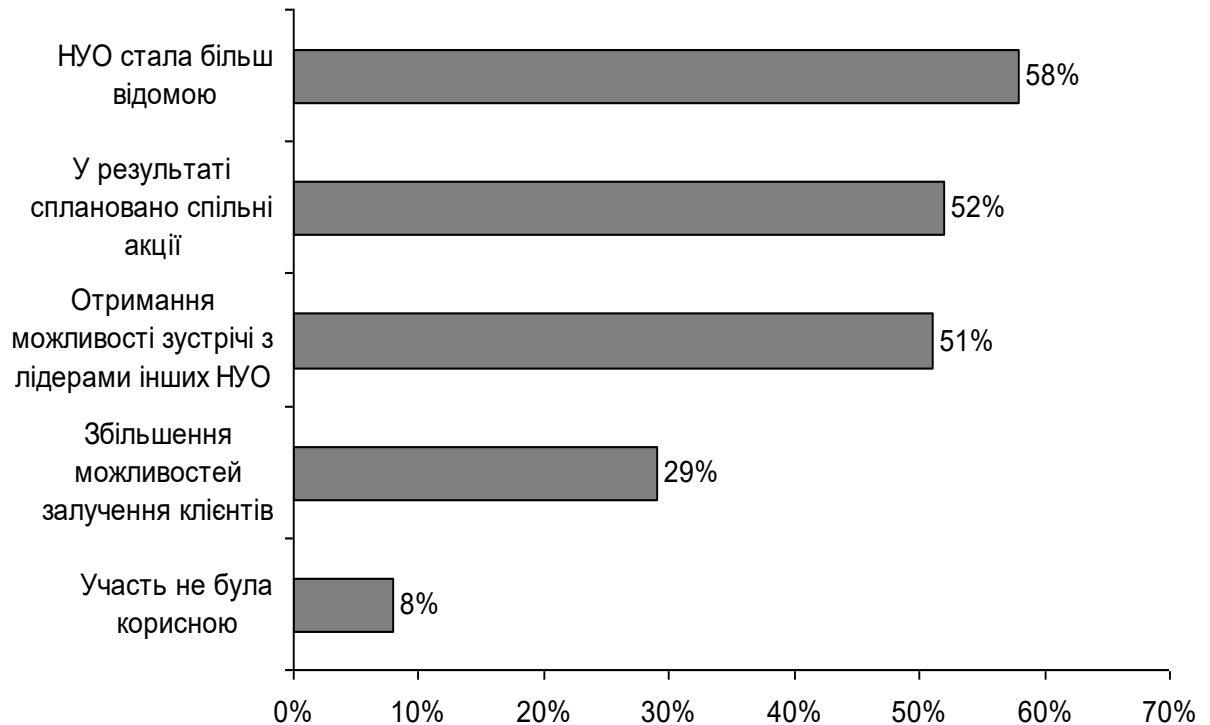

Рис. 2.17 – Результати участі громадських організацій в коаліціях і робочих групах

Як свідчить наведений графік, участь у коаліціях чи робочих групах була корисною для переважної більшості НУО. Це дозволило НУО стати більш відомою, спланувати спільні акції з іншими організаціями, зросли можливості зустрічатись з лідерами інших НУО та збільшення можливостей залучення клієнтів. 8% НУО все-таки зазначили, що участь у коаліціях чи робочих групах для них не виявилась корисною.

Законодавство, яке регулює діяльність третього сектору, є одним з найважливіших чинників, що впливають на здатність НУО ефективно проводити свою діяльність та впливати на навколишнє середовище. Обізнаність та знання неурядовими організаціями чинного законодавства

необхідне для уникнення багатьох проблем з оподаткуванням, для написання статуту, дотримання неприбуткового статусу, підвищення життєздатності НУО, тощо.

Більшість опитаних представників НУО (57%) вважають себе досить обізнаними щодо чинного законодавства, яке так чи інакше впливає на діяльність неурядових організацій. Частково обізнаними вважають себе 41% респондентів і лише 1% представників НУО вважає себе зовсім необізнаними у цьому відношенні.

Головними законодавчими перешкодами для розвитку третього сектору є: пасивність НУО у забезпеченні втілення законів та регуляторних актів належним чином (42% респондентів), податкове законодавство (41% опитаних НУО), законодавство в цілому (40% респондентів) (див. рис.2.18).

Рис. 2.18 – Основні законодавчі перешкоди на шляху розвитку третього сектору

На рис. 2.19 представлено основні джерела інформації про зміни в

законодавстві, якими користуються громадські організації. Високі показники по кожній альтернативі свідчать, що більшість організацій користується декількома джерелами одночасно.

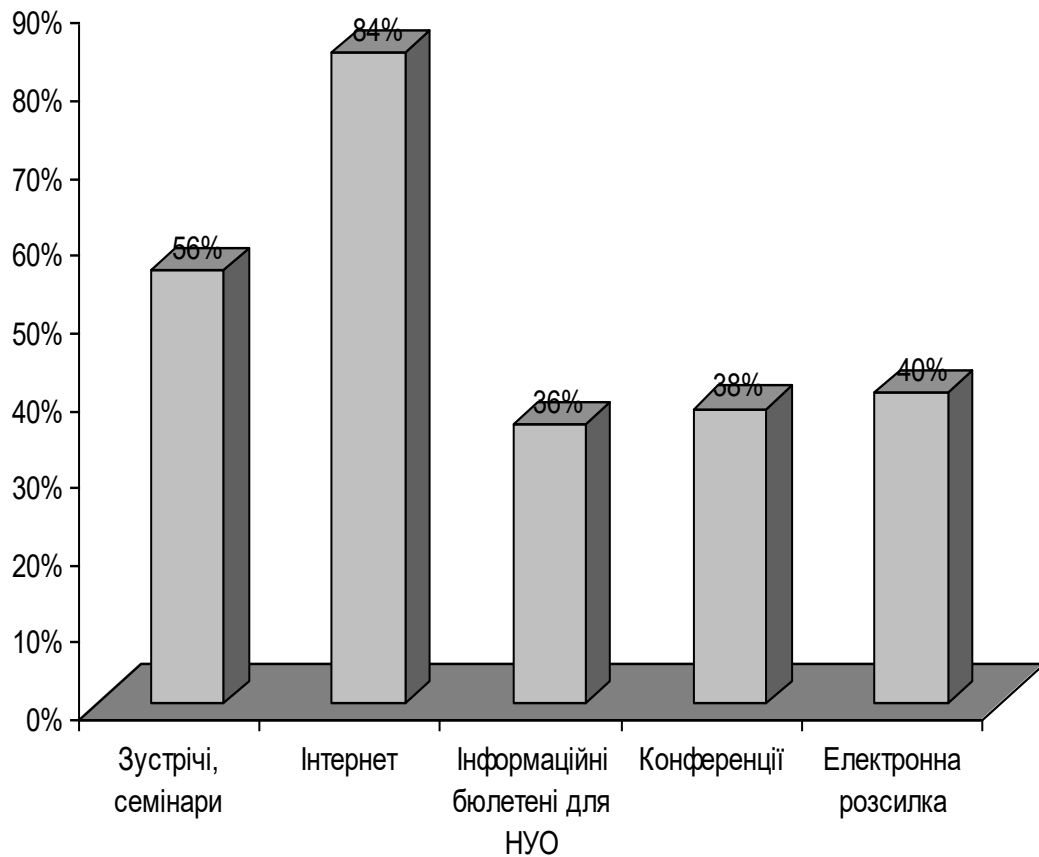

Рис. 2.19. – Джерела інформації про зміни в законодавстві

Отже, основними законодавчими перешкодами на шляху розвитку третього сектору є пасивність НУО у забезпеченні втілення законів та регуляторних актів належним чином, податкове законодавство та законодавство в цілому. Найчастіше інформацію про зміни/оновлення законодавства респонденти отримують через Інтернет, зустрічі/семінари та електронну розсилку. Прослідковується тенденція щодо збільшення кількості НУО, які отримують інформацію про оновлення законодавства через Інтернет.

2.5. Аналіз проблем і потреб громадських організацій

У даному підрозділі проведено аналіз потреб громадських організацій Запорізького регіону з таких питань як загальні потреби, внутрішні і зовнішні проблеми організації, потреби в тренінгах.

Дані дослідження показують, що 78% опитаних НУО обирають фінансову допомогу, як найбільш актуальну потребу (див. рис. 2.20). Даний показник є стабільно високим протягом останніх років.

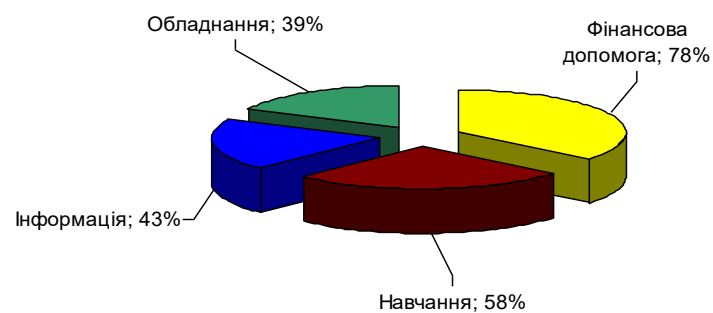

Рис. 2.20 – Загальні проблеми громадських організацій Запорізького регіону

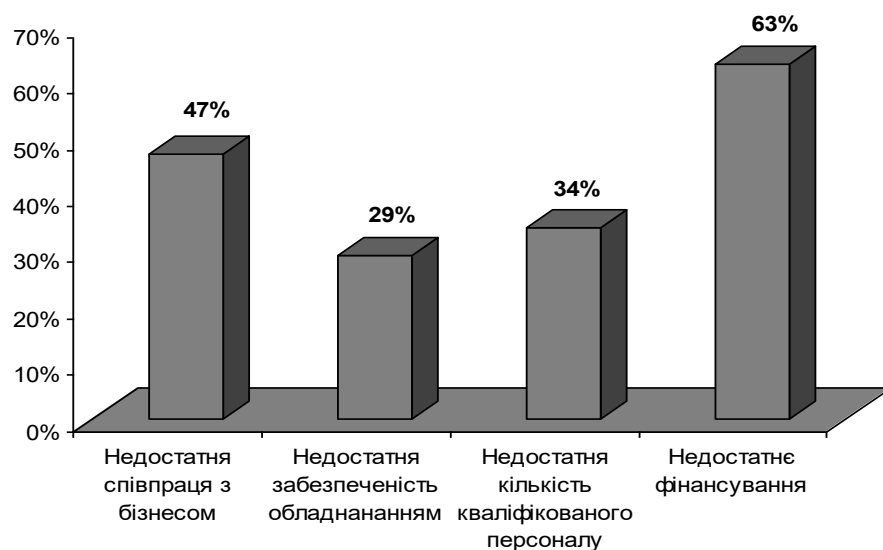

Рис. 2.21 – Внутрішні проблеми громадських організацій в Запорізькому регіоні

Найбільш актуальною внутрішньою проблемою запорізьких недержавних організацій є недостатнє фінансування. Слід вказати, що у порівнянні із попередніми роками дана проблема суттєво знизилася. Проблеми недостатньої співпраці з бізнесом та недостатнього забезпечення обладнанням мають високий показник (див. рис. 2.21).

Дані діаграми 2.22 вказують на основні зовнішні потреби, які визначили неурядові організації. Отже, головними проблемними сферами є відсутність зацікавлення з боку бізнесу (47% НУО) та влади (45% НУО), законодавство в цілому (44%), а також податкове законодавство (35%).

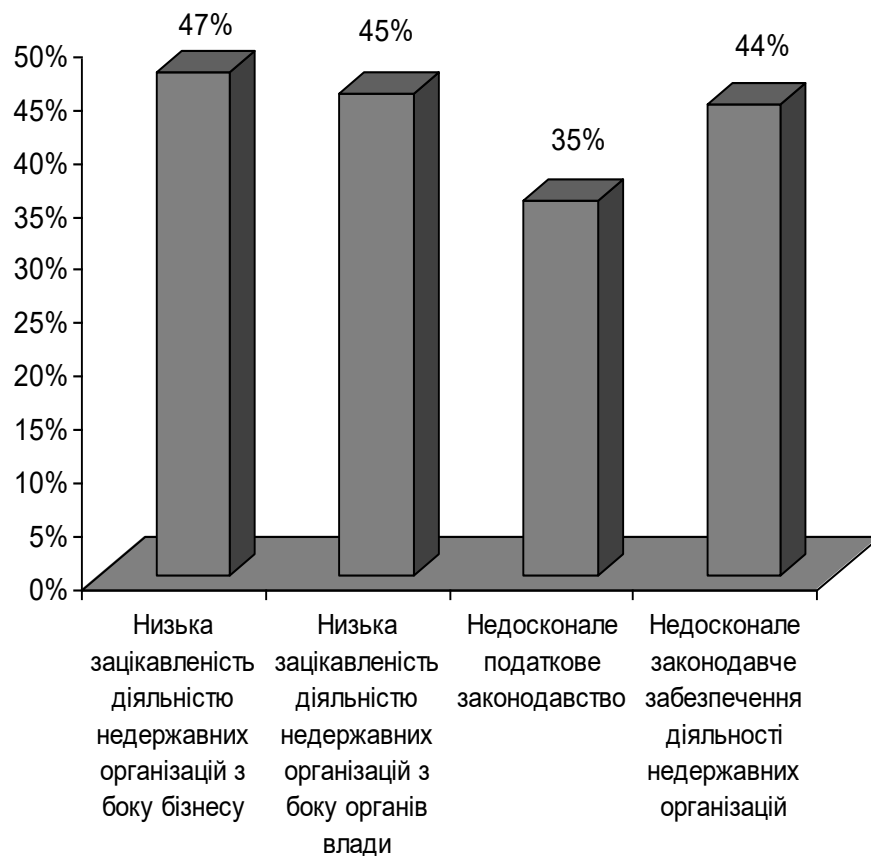

Рис. 2.22 – Зовнішні проблеми громадських організацій в Запорізькому регіоні

На рисунку 2.23 представлено показники попиту в тренінгах з боку громадських організацій Запорізької області. Найбільш затребуваними

тренінгами з боку представників НУО є тренінги з навчання написання і менеджменту проектів і тренінги по встановленню і зміцненню зв'язків громадських організацій з урядовими, бізнесовими структурами і ЗМІ.

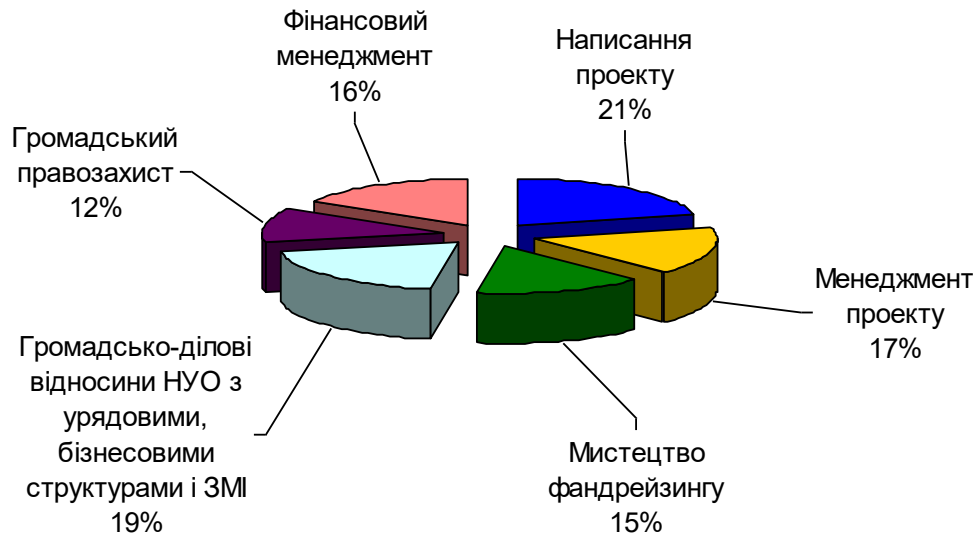

Рис. 2.23 – Потреба в тренінгах з боку громадських організацій
Запорізького регіону

У цілому, аналізуючи відповіді респондентів, можна виділити основні групи. Такими є: потреби в матеріальних ресурсах, плідної співпраці з бізнесом та урядом, недосконалість чинного законодавства. Представники НУО доволі високо оцінюють власну організаційну спроможність, співпрацю з іншими НУО та громадськістю і не відчують особливих проблем у даних аспектах діяльності. Основною внутрішньою проблемою є недостатнє фінансування, а головною зовнішньою проблемою – недосконале законодавство.

Отже, проблеми розвитку громадянського суспільства в Запорізькому регіоні (або принаймні недержавних організацій) поділяються на внутрішні (брак підготовлених працівників, доступу до коштів, інфраструктури) та

зовнішні (несприятливе законодавче середовище, несприятливий громадський імідж, погані відносини з іншими секторами). Ще складнішою проблемою є системна нерівність, яка включає відсутність прозорості з боку владних структур, у сфері вироблення політики та ухвалення рішень; неспроможність органів влади на рівних взаємодіяти із організаціями громадянського суспільства, громіздке і непрозоре законодавче та регуляторне середовище.

РОЗДІЛ 3. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Для виконання трудових обов'язків в сфері політико-гуманітарної діяльності з урахуванням положень нормативних вимог з безпеки праці, та для практичної реалізації теми «Інноваційні технології у дослідженні громадянського суспільства», передбачається засвоєння основних заходів з охорони праці на робочих місцях в адміністративних приміщеннях.

3.1 Аналіз потенційних небезпек

Обладнання, яке використовується можна умовно розділити на дві групи:

а) обладнання, яке безпосередньо забезпечує робочий процес (наприклад, комп'ютерна та різноманітна периферійна техніка при роботах в офісі);

б) обладнання, яке підтримує комфортні умови праці (наприклад, опалювальні прилади, кондиціонери, іонізатори повітря для забезпечення оптимальних параметрів мікроклімату в приміщеннях).

До основних небезпечних факторів трудового процесу відносяться:

– Ураження електричним струмом, у наслідок несправності електроболаднання, невиконання правил техніки безпеки при користуванні електричним обладнанням, що може призвести до електротравм різного ступеню або навіть до летального наслідку;

– механічне травмування в наслідок не раціонального розташування робочих місць, що є порушенням вимог ергономіки;

– підвищенні нервово-психічні навантаження, внаслідок специфіки роботи, а саме постійний контакт з клієнтами, колегами по роботі, керівництвом, контрагентами при вирішенні робочих питань (деякі з них можуть бути конфліктними, суперечливими), що може викликати емоційний

дискомфорт, внутрішнє роздратування та емоційну нестабільність під час короткотривалих певних негативних ситуацій, та може призвести до захворювань нервової системи, зниження насаги на працю та стресових станів;

- захворювання кістково-м'язового апарату, у зв'язку з тривалим статичним напруженням м'язів спини, шиї, рук і ніг, що призводить до ушкодження опорно-рухового апарату;

- негативний вплив електромагнітних (в тому числі і рентгенівських) випромінювань при використанні моніторів персональних комп'ютерів (далі ПК) з електронно-променевою трубкою, що призводить до погіршень зору, зниження імунітету;

- недостатнє або надмірне освітлення робочих місць, в зв'язку з несправністю, або хибним вибором освітлювальних приладів, в зв'язку з неправильним розташуванням робочих місць по відношенню до джерел природного та штучного освітлення, що призводить до погіршення зору або ефекту засліплення;

- дискомфортний рівень шуму, який створюється перетворювачем напруги електронно-обчислювальної машини (далі ЕОМ), її технічною периферією, а також при спілкуванні працівників, що призводить до роздратування та зниження працездатності;

- незадовільні параметри мікроклімату в робочих приміщеннях, у зв'язку із відсутністю приладів, що забезпечують необхідний повітрообмін та опалювальних систем, які можуть викликати загальні захворювання;

- можливість загоряння, в зв'язку з порушенням правил протипожежної безпеки, використанням несправного електрообладнання, або відсутністю систем пожежної сигналізації і пожежогасіння, що призводить до пожежі;

- неправильні дії персоналу в умовах надзвичайних ситуацій, які призводять до паніки та загибелі людей.

3.2 Заходи по забезпеченню безпеки

У приміщенні офісу застосовується широке різноманіття електроприладів: персональні комп'ютери, принтери, ксерокси, факси, освітлювальні прилади, кондиціонери, побутові електроприлади тощо. Небезпека ураження електричним струмом при використанні цих приладів з'являється при недотриманні заходів обережності, а також при відмові або несправності цього обладнання. Наслідки ураження електричним струмом залежать від багатьох факторів: опору організму, величини, тривалості дії, роду і частоти струму, шляхів його проходження через життєво важливі органи, умов зовнішнього середовища.

Для запобігання ураження електричним струмом встановлено електроустаткування, яке відповідає вимогам: ПУЕ («Правила устрою електроустановок») і ГОСТ 12.1.030-81 (2001) «ССБТ. Электробезопасность. Защитное заземление, зануление», величина опору захисного заземлення електрообладнання приміщення - 4 Ом; НПАОП 40.1-1.32-01 «Правила устройства электроустановок. Электрооборудование специальных установок», приміщення, в якому розташовуються ЕОМ, різноманітне устаткування, відноситься до класу пожеже небезпечної зони П-Па, тому передбачений мінімальний ступінь захисту ізоляції обладнання IP44; ГОСТ 12.1.009-76 (1999) «ССБТ. Электробезопасность. Термины и определения» обладнання офісу має подвійну ізоляцію, яка складається з робочої та додаткової ізоляції; ГОСТ 12.2.007.0-75* (2001) «ССБТ. Изделия электротехнические. Общие требования безопасности» ЕОМ, периферійні пристрої ЕОМ та устаткування для обслуговування, ремонту та налагодження ЕОМ по способу захисту людини від ураження електричним струмом, належать до I класу, оскільки мають подвійну ізоляцію, елемент для заземлення та провід для приєднання до джерела живлення, що має заземлюючу жилу і вилку з заземлюючим контактом. Експлуатація електроустановок і електроустаткування проводиться відповідно до

НПАОП 40.1-1.01-97 «Правила безпечної експлуатації електроустановок» та НПАОП 40.1-1.21-98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів».

Ймовірність механічного травмування може виникнути внаслідок не раціонального розташування робочих місць, захаращення робочих місць або у зв'язку з недбалістю та неухважністю обслуговуючого персоналу. Для виключення травматизму згідно ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» зроблено більш зручне та раціональне розташування робочих місць, таким чином збільшена відстань між ними, яка відповідає нормованим значенням (площа на одне робоче місце має становити не менше ніж 6,0 м², а об'єм не менше ніж 20,0 м³).

У зв'язку із стресовими ситуаціями та нервово-емоційними навантаженнями у працівників може виникнути ймовірність захворювань загально-невротичного характеру.

З метою зниження нервово-емоційного напруження, стомлення зорового аналізатора, поліпшення мозкового кровообігу, подолання несприятливих наслідків гіподинамії, запобігання втоми, згідно ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» для робітників із застосування ЕОМ, передбачені регламентовані перерви для відпочинку тривалістю 15 хвилин через кожні дві години, а також обладнані побутові приміщення для відпочинку під час роботи, кімната психологічного розвантаження. В кімнаті психологічного розвантаження передбачені пристрої для приготування й роздачі тонізуючих напоїв, а також місця для занять фізичною культурою

Для оптимізації відносин у колективі проводяться тренінги з залучанням психологів на теми: «Адаптація у новому колективі», «Поведінка в суспільстві».

Для запобігання кістково-м'язових порушень у зв'язку з тривалим

статичним напруженням м'язів спини, ший, рук і ніг необхідно виконувати фізичні вправи 2-3 рази протягом робочого часу.

3.3 Заходи по забезпеченню виробничої санітарії та гігієни праці

Внаслідок роботи за ПК, на фізіологію людини негативно впливають електромагнітні випромінювання. Щоб зменшити наслідки впливу на людину та знизити негативні показники у робочій зоні до допустимих значень, згідно з ГОСТ 12.2.007.0-75 «Изделия электротехнические. Общие требования безопасности», вироби, які створюють електромагнітні поля, повинні мати захисні елементи (екрани, поглиначі і т.д.). Вимоги до захисних елементів повинні бути вказані в стандартах та технічних умовах на конкретні види виробів. Згідно з НПАОП 0.00-1.28-10 «Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин» та ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин», на робочих місцях обладнаних ПК встановлені рідкокристалічні монітори, які не є джерелами рентгенівського та електромагнітного випромінювань.

Основними причинами недостатньої або надмірної освітленості робочих місць є несправність або хибний вибір освітлювальних приладів, неправильне розташування робочих місць по відношенню до джерел освітлення.

Незадовільна освітленість на робочому місці або на робочій зоні може бути причиною зниження продуктивності та якості праці, отримання травм. Недостатнє або надмірне освітлення викликає зоровий дискомфорт, що виражається у відчутті незручності або напруженості. Тривале перебування в умовах зорового дискомфорту призводить до розсіювання уваги, зменшення зосередженості, зоровій і загальній втомі.

У офісному приміщенні, згідно ДБН В.2.5-28-2018 «Природне і штучне освітлення» передбачене природне та штучне освітлення. Природне

освітлення здійснено через світлові прорізи, які забезпечують коефіцієнт природної освітленості (КПО) не нижче 1,5%. Для захисту від прямих сонячних променів, які створюють прямі та відбиті відблиски на поверхні екранів і клавіатури, передбачено сонцезахисні пристрої, на вікнах встановлені жалюзі або штори.

Розрахунок загального штучного освітлення в приміщенні офісу розмірами $A \times B \times H = 18 \times 10 \times 3,5$ м, з висотою робочої поверхні $h_p = 0,8$ м, нормованим значенням штучного освітлення для кабінету $E_n = 300$ лк.

1. Розраховуємо кількість рядів світильників у приміщенні N_p :

$$N_p = \frac{B}{(H - h_p) \cdot [L/h]}, \text{ шт}; \quad (4.1)$$

де: B – ширина приміщення, м;

H – висота приміщення, м;

h_p – висота робочої поверхні, м;

$[L/h]$ – числове значення коефіцієнта світильника;

$$N_p = \frac{10}{(3,5 - 0,8) \cdot 1,4} = 3, \text{ шт.}$$

2. Визначаємо максимально припустиму відстань між рядами світильника $L_{\max}$:

$$L_{\max} = \frac{B}{N_p}, \text{ м}; \quad (4.2)$$

де: B – ширина приміщення, м;

N_p – кількість рядів світильників у приміщенні, шт;

$$L_{\max} = \frac{10}{3} = 3,33, \text{ м.}$$

3. Визначаємо значення індексу приміщення i , що характеризує співвідношення розмірів освітлювального приміщення і висоти розміщення світильників:

$$i = \frac{A \cdot B}{(H - h_p) \cdot (A + B)}, \quad (4.3)$$

де: A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

H – висота приміщення, м;

h_p – висота робочої поверхні, м;

$$i = \frac{18 \cdot 10}{(3,5 - 0,8) \cdot (18 + 10)} = 2,38.$$

4. Визначаємо значення коефіцієнта використання світлового потоку η , створюваного світильником типу ЛПО.

Вибирається з урахуванням відбиття поверхонь приміщення та індексу приміщення і дорівнює $\eta = 58 \%$.

5. Визначаємо сумарний світловий потік освітлювальної установки у даному приміщенні Φ_Σ :

$$\Phi_\Sigma = \frac{E_H \cdot A \cdot B \cdot k_z \cdot z}{\eta}, \text{ лм}; \quad (4.4)$$

де: E_H – рівень нормованого загального освітлення, лк;

A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

k_z – коефіцієнт запасу (для кабінету $k_z = 1,4$);

z – коефіцієнт нерівномірності (мінімальної) освітленості (відношення середньої освітленості до мінімальної освітленості), як правило дорівнює (для люмінесцентних ламп $z = 1,1$);

η – коефіцієнт використання світлового потоку;

$$\Phi_\Sigma = \frac{300 \cdot 18 \cdot 10 \cdot 1,4 \cdot 1,1}{0,58} = 143379, \text{ лм}.$$

6. Визначаємо умовну загальну кількість світильників у приміщенні $N_{св}^*$:

$$N_{св}^* = \frac{A \cdot B}{L_{\max}^2}, \text{ шт}; \quad (4.5)$$

де: A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

$L_{\max}$ – максимально припустима відстань між рядами світильників, м;

$$N_{св}^* = \frac{18 \cdot 10}{3,33^2} = 16, \text{ шт.}$$

7. Розраховуємо світловий потік умовного джерела світла Φ_l^* :

$$\Phi_l^* = \frac{\Phi_{\Sigma}}{N_l^*}, \text{ лм;} \quad (4.6)$$

де: Φ_{Σ} – сумарний світловий потік освітлювальної установки, лм;

N_l^* – загальна кількість ламп у світильнику, яка розраховується за формулою:

$$N_l^* = N_{св}^* \cdot n, \text{ шт;} \quad (4.7)$$

де: n – кількість ламп у світильнику, шт;

$$N_l^* = 16 \cdot 2 = 32, \text{ шт;}$$

$$\Phi_l^* = \frac{143379}{32} = 4481, \text{ лм.}$$

8. Знаходимо коефіцієнт m – співвідношення між розрахунковим світловим потоком лампи Φ_l^* та фактичним світловим потоком вибраної стандартної лампи Φ_l :

$$m = \frac{\Phi_l^*}{\Phi_l}; \quad (4.8)$$

$$m = \frac{4481}{2800} = 1,6.$$

9. Визначаємо оптимальну (фактичну) кількість світильників у приміщенні $N_{св}$:

$$N_{св} = N_{св}^* \cdot m, \text{ шт;} \quad (4.9)$$

де: $N_{св}^*$ – умовна загальна кількість світильників у приміщенні, шт;

m – співвідношення між розрахунковим світловим потоком

лампи та фактичним світловим потоком вибраної стандартної лампи;

$$N_{ce} = 16 \cdot 1,6 = 27, \text{ шт.}$$

10. Визначаємо фактичну кількість ламп у приміщенні N_l :

$$N_l = N_{ce} \cdot n, \text{ шт;} \quad (4.10)$$

де: N_{ce} – оптимальна (фактична) кількість світильників у приміщенні, шт;

n – кількість ламп у світильнику, шт;

$$N_l = 27 \cdot 2 = 54, \text{ шт.}$$

11. Визначаємо загальну розрахункову освітленість E_p у приміщенні, що створюється при застосуванні стандартних ламп:

$$E_p = \frac{\Phi_l \cdot N_l \cdot \eta}{A \cdot B \cdot k_z \cdot z}, \text{ лк;} \quad (4.11)$$

де: Φ_l – фактичний світловий потік вибраної стандартної лампи, лм;

N_l – фактична кількість ламп у приміщенні, шт;

η – коефіцієнт використання світлового потоку;

A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

k_z – коефіцієнт запасу;

z – коефіцієнт нерівномірності (мінімальної) освітленості;

$$E_p = \frac{2800 \cdot 54 \cdot 0,58}{18 \cdot 10 \cdot 1,4 \cdot 1,1} = 316, \text{ лк.}$$

Виходячи з розрахунку загальне штучне освітлення в приміщенні офісу дорівнює 316 лк, що відповідає нормованому значенню освітлення і яке забезпечується за допомогою 27 світильників типу ЛПО.

Рівні звукового тиску в октавних смугах частот, рівні звуку та еквівалентні рівні звуку на робочих місцях приміщення відповідають вимогам ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин»

та ДСН 3.3.6.037-99 «Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку». Зниження рівня шуму в приміщенні здійснено за допомогою:

- використання більш сучасного обладнання;
- розташування принтерів та різноманітного устаткування колективного користування на значній відстані від більшості робочих місць працівників;
- переведення жорсткого диска в режим сну (Standby), якщо комп'ютер не працює протягом визначеного часу;
- використання блоків живлення ПК з вентиляторами на гумових підвісках;

Неправильне проектування або несправність систем опалення та вентиляції в приміщенні офісу може призвести до негативних впливів на здоров'я працівників у вигляді простудних захворювань, перегрівань, проблем із дихальними шляхами тощо.

Метеорологічні умови в приміщенні офісу – температура повітря, відносна вологість повітря й швидкість його переміщення відповідають встановленим санітарно-гігієнічним вимогам ДСН 3.3.6.042-99 «Державні санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень» і ГОСТ 12.1.005-88 (1991) «ССБТ. Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны». Роботи в офісному приміщенні, належать до категорії Іб - легка робота, тому передбачені наступні оптимальні значення параметрів мікроклімату:

- у холодний період року: температура 21-23°C; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,1 м/с;
- у теплий період року: температура 22-24°C; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,2 м/с.

Забезпечення таких параметрів мікроклімату досягається оснащенням приміщень пристроями кондиціонування, вентиляції та дезодорації повітря, системами опалювання.

Оптимальні рівні позитивних (p+) і негативних (p-) іонів у повітрі

приміщення з ВДТ відповідають вимогам ГН 2152-80 «Санітарно-гігієнічні норми допустимих рівнів іонізації повітря виробничих та громадських приміщень» і становить: $n^+ = 1500-30000$ (шт. на 1см^3); $n^- = 3000-5000$ (шт. на 1см^3). Підтримку оптимального рівня легких позитивних і негативних аероіонів у повітрі на робочих місцях забезпечуються за допомогою біполярних коронних аероіонізаторів.

3.4 Заходи з пожежної безпеки

Горінням називається складний фізико-хімічний процес взаємодії горючої речовини та окислювача, який супроводжується виділенням тепла та випромінюванням світла.

Процес горіння призводить до пожежі.

Пожежа – неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що розповсюджується в часі і просторі.

Комплекс протипожежних заходів для офісного приміщення обладнаного ПК з ВДТ розроблений згідно вимог НАПБ А.01.001-2014 «Правила пожежної безпеки в Україні».

Виходячи з аналізу речовин та матеріалів, які використовуються при роботі у приміщенні обладнаному ПК з ВДТ:

- згідно ДСТУ EN 2:2014 «Класифікація пожеж (EN 2:1992, EN 2:1992/A1:2004, IDT)» у офісному приміщенні обладнаному ПК з ВДТ можлива пожежа класів – А (пожежа, що супроводжується горінням твердих матеріалів) та Е (горіння електроустановок, що перебувають під напругою до 1000 В);

- відповідно до вимог ДСТУ Б В.1.1-36:2016 «Визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою», воно належить до категорії «Д» з пожежної небезпеки – простір у приміщенні, у якому перебувають тверді горючі речовини та матеріали.

Оскільки офісне приміщення обладнане ПК з ВДТ належить до категорії «Д» з пожежної небезпеки, тому відповідно до вимог ДБН В.1.1-7:2016 «Пожежна безпека об'єктів будівництва. Загальні вимоги» воно має II ступінь вогнестійкості.

Обладнання, силові та освітленні мережі офісного приміщення обладнаного ПК з ВДТ відповідають вимогам пожежної безпеки, оскільки виконані відповідно до вимог НПАОП 40.1-1.32-01 «Правила будови електроустановок. Електрообладнання спеціальних установок», та мають ступінь захисту ізоляції обладнання IP44 яка відповідає класу пожежанебезпечної зони П-Па до якої належить приміщення.

З технічних та організаційних заходів запобігання пожеж в офісному приміщенні обладнаному ПК з ВДТ передбачені наступні протипожежні заходи:

- згідно вимог ДБН В.2.5-56:2014 «Системи протипожежного захисту», в офісному приміщенні обладнаному ПК з ВДТ встановлена система пожежної й охоронної сигналізації «Сигнал-ВК6». Яка забезпечує виявлення теплових і димових ознак пожежі і місця виникнення пожежі з точністю до місця розміщення датчика;

- оскільки офісне приміщення що обладнане ПК з ВДТ, тому відповідно до вимог п. 5 розділу VI «Вибір типу та необхідної кількості вогнегасників», «Правил експлуатації та типових норм належності вогнегасників», затверджених наказом МВСУ 15.01.2018 № 25 та зареєстрованих в МЮУ 23.02.2018 р. за № 225/31677 для гасіння електроустановок, що знаходяться під напругою, передбачені вуглекислотні вогнегасники типу ВВК-3,5 (з розрахунку один вогнегасник с величиною заряду вогнегасної речовини 3 кг. і більше, на 20 м² площі приміщення). Додатково, на кожному поверсі будівлі, в якій розміщене приміщення обладнане ПК з ВДТ, передбачене два переносних порошкових вогнегасника – ВП-5. Відстань між вогнегасниками та місцями можливих загорянь не перевищує 10 м.

3.5 Заходи по забезпеченню безпеки в надзвичайних ситуаціях

Захист населення при хімічному зараженні у разі аварії на хімічно небезпечному об'єкті або транспортних засобах, що перевозять сильнодіючі отруйні речовини.

Хімічне зараження є наслідком аварій на хімічно-небезпечному об'єкті (ХНО) і транспортних засобах, що перевозять сильнодіючі отруйні речовини (СДОР).

Вирішальне значення при аваріях на ХНО має швидкість виконання заходів щодо захисту населення.

При загрозі чи виникненні аварії негайно, відповідно до діючих планів, здійснюється оповіщення працюючого персоналу і населення, що проживає поблизу. Населенню даються вказівки про порядок поведінки.

Про аварію керівник об'єкта або черговий диспетчер доповідає начальнику цивільного захисту (ЦЗ) міста, області.

Обслуговуючий персонал відповідно до діючих на об'єкті інструкцій вживає заходи захисту з ліквідації чи локалізації аварії. У міру прибуття до цих робіт беруться підрозділи рятувальних служб і спеціалізовані невоєнізовані формування.

За сигналом оповіщення:

- населення вдягає засоби захисту органів дихання (табельні або найпростіші) і виходить із зони зараження в зазначений район;
- особовий склад (о.с.) органів керування збирається на пунктах керування;
- о.с. підрозділів рятувальних служб прибуває до місця аварії;
- спеціалізовані невоєнізовані формування, формування медичної служби й охорони громадського порядку прибувають у призначені пункти збору.

У першочерговому порядку організовується розвідка, що встановлює місце аварії, вид СДОР, ступінь зараження нею території і повітря, стан

людей у зоні зараження, межі зон зараження, напрямок і швидкість вітру, напрямок поширення забруднення. Розвідка ведеться розвідувальними підрозділами газорятувальної служби і спеціалізованих формувань.

Встановлюється оточення зон зараження й організовується регулювання руху.

Після проведення розвідки й ухвалення рішення починається організоване ведення рятувальних робіт. До цього заходи щодо порятунку людей вживаються працюючим персоналом об'єкта і самим населенням у порядку само- і взаємодопомоги.

У зоні зараження намічаються ділянки й об'єкти, на які вводяться рятувальні і медичні формування. Уражені після надання їм допомоги доставляються на незаражену територію, а при необхідності - у лікувальні установи. Населення, яке опинилося в зоні зараження, евакуюється за її межі.

Роботи проводяться з дотриманням запобіжних заходів, використовуються засоби індивідуального захисту (ЗІЗ), передбачається страховка особового складу, що виконує роботи в незручних та ізольованих місцях.

На виході із зон зараження організовується санітарна обробка населення і о.с. формувань, дегазація транспорту та майна. Ці роботи проводяться на пунктах спеціальної обробки (ПуСО). Заражений одяг збирається для наступної дегазації чи знищення.

З метою найшвидшої ліквідації наслідків аварії здійснюється дегазація території, споруджень, устаткування, техніки та інших об'єктів зовнішнього середовища. Повернення населення в зону зараження допускається після проведення контролю зараженості.

Харчова сировина, продукти харчування і фураж, що опинилися в зоні зараження, перевіряють на зараженість, після чого приймається рішення на їхню дегазацію, утилізацію чи знищення.

Запаси води і джерела водопостачання також перевіряються на зараженість.

При виникненні аварії з викидом СДОР на транспорті оповіщаються начальники ЦЗ району, міста й області, на території яких відбулася аварія, і за їх розпорядженням чи за розпорядженням голови надзвичайної комісії приводяться до готовності органи управління, формування розвідки, медичної служби, органи громадського порядку й інші. Організуються оточення місця аварії, рятувальні й інші невідкладні роботи.

Висновки до третього розділу

Таким чином, у розділі розглянуто аналіз потенційних небезпек, що можуть вплинути на здоров'я працівників економіко-гуманітарної сфери під час виконання робочих обов'язків в адміністративному приміщенні. Заходи по забезпеченню безпеки, заходи по забезпеченню виробничої санітарії та гігієни праці, заходи з пожежної безпеки (в приміщенні офісу класом пожежі А (Е), категорією приміщення Д передбачені вуглекислотні вогнегасники типу ВВК-З, також встановлена система пожежної й охоронної сигналізації «Сигнал-ВК6», яка забезпечує виявлення теплових і димових ознак пожежі і місця виникнення пожежі з точністю до місця розміщення датчика.) та заходи по забезпеченню безпеки у надзвичайних ситуаціях, а саме захист населення при хімічному зараженні у разі аварії на хімічно небезпечному об'єкті або транспортних засобах, що перевозять сильнодіючі отруйні речовини.

ВИСНОВКИ

Обґрунтовано, що громадянське суспільство – поняття, символічне поле, розгалуження соціальних інститутів, практик та цінностей, яке охоплює комплекс основних соцієтальних характеристик та параметрів суспільної життєдіяльності, яка відокремлена від держави і є самоорганізованою. Це – комплексний соціокультурний та суспільно-політичний феномен, який включає в себе наявність та розвиненість: соціальних інститутів (незалежні медіа; громадська думка; добровільні асоціації та об'єднання громадян; благодійні фонди і організації; структурована та інституалізована політична опозиція; системи зовнішнього громадського контролю за владою на всіх рівнях; правозахисні організації); соціальних практик (суспільна активність громадян, що не обмежується участю у виборах; громадські рухи; ініціативні групи; громадянська залученість до добровільних суспільних об'єднань; правова культура та вміння застосовувати правозахисну та судову систему; діяльність незалежних правозахисних недержавних організацій; лобіювання суспільно-значимих ініціатив; надання соціальних послуг населенню); суспільних цінностей та чеснот (плюралізм, толерантність, довіра до співвітчизників та суспільних інститутів, здатність до компромісів без втрати гідності, самоповага, ввічливість, громадська солідарність та взаємодопомога).

Визначено, що головними ознаками громадянського суспільства є: відокремлена від держави структура суспільства, яка утворена різноманітними асоціаціями, добровільними об'єднаннями людей; відповідна вільним ринковим відносинам політична система, де держава є похідною від громадянського суспільства та процесів, що відбуваються у ньому; сфера вільної реалізації безпосередніх і різноманітних інтересів громадян; сфера приватного, реального життя та безпосереднього спілкування людей на відміну від держави як умовного, формального життя; відносини вільного обміну продуктами діяльності між незалежними власниками; свобода особи;

форма безпосереднього спілкування людей; пріоритет громадянських прав порівняно з державними законами; плюралізм ідей, вартостей, соціальних ініціатив.

Громадські організації – невід’ємна складова громадянського суспільства. Вони є добровільними об’єднаннями громадян, що створюються для вирішення громадських проблем та вираження спільних інтересів. В державах розвинутої демократії громадські організації діють в усіх сферах суспільного життя, вносять вагомий внесок в справу загального добробуту і стабільного поступу, є важливим чинником соціального та політичного життя. Здійснюючи свою діяльність на національному та місцевому рівнях, такі організації є ядром «третього сектору». В їх діяльності втілюються дух і сутність громадянського суспільства, а їх мережі пов’язують його в єдине ціле. Розгалужена система громадських організацій є важливим показником розвитку громадянського суспільства.

Узагальнюючи дослідження типології громадських організацій виникає необхідність їх класифікації за напрямками діяльності: громадські об’єднання, які об’єднують людей за принципом спільної мети і проблеми; громадські об’єднання так званого «клубного» типу; громадські об’єднання соціальної справедливості або благодійності; громадсько-політичні організації, рухи і правозахисні організації; професійні об’єднання та творчі спілки, що об’єднують найманих працівників та осіб творчої праці.

Передумовами формування громадянського суспільства в Україні можна назвати низку правових, економічних, соціальних, політичних й ідеологічних чинників. Економічну основу громадянського суспільства становлять різноманітні форми власності та приватний капітал, ринкова інфраструктура та її регулювання. У політичній сфері громадянське суспільстві, має забезпечувати всім громадянам вільну участь у державних і громадських справах. Найбільш актуальні проблемні питання формування громадянського суспільства стосуються забезпечення прав і свобод людини та вдосконалення механізмів формування і функціонування громадянського

суспільства на законодавчому рівні.

Ідеологічним підґрунтям розвитку громадянського суспільства виступають: концепція індивідуалізму, коли людина розглядається як першооснова суспільного та політичного устрою, найвища соціальна цінність; принцип непорушності права приватної власності; ліберальне розуміння свободи, що не зводить її до взаємовідносин між людиною та державою, коли політична свобода розглядається лише як засіб для реалізації особистої свободи; ідея місцевого самоврядування, що передбачає диференціацію й відносну автономію організації та здійснення різних форм публічної влади.

Важливою складовою розбудови в Україні громадянського суспільства європейського зразка є посилення ролі та значення засобів масової інформації, гарантування свободи слова, можливості об'єктивного й неупередженого висвітлення реальної суспільно-політичної ситуації. При цьому ЗМІ виступають як елемент громадянського суспільства, з одного боку, та як інструмент зв'язків влади з громадськістю, з другого.

Емпіричне дослідження діяльності громадських організацій Запорізької області дозволило виділити показники, які виступають складовими ефективних механізмів розвитку інститутів громадянського суспільства. Так, в цілому громадські, неурядові організації (НУО) Запорізького регіону мають належні процедури управління і залучення ресурсів. Проте, можна говорити про те, що органи керівництва не є найбільш ефективними, процедури стратегічного менеджменту підлягають подальшому вдосконаленню, персонал залучається до процесів прийняття рішень, але така практика не є постійною, фінансування залучається досить хаотично.

Отримані дані свідчать, що представництво інтересів та захист прав належить до найпоширеніших видів діяльності НУО. У 37% організацій цей вид діяльності є одним із трьох основних. Це свідчить про усвідомлення неурядовими організаціями своєї ролі як представників інтересів клієнтів. НУО Запорізького регіону збирають інформацію і досліджують важливі для

клієнтів питання досить регулярно та проводять повторні заходи для впливу на суспільно-політичну ситуацію і привернення інтересу громадськості. У той же час, слабким місцем українських НУО є формулювання стійкої та життєздатної позиції і систематичне залучення членів НУО і громадськості до перегляду й поновлення своїх позицій відповідно до змін у навколишньому оточенні. НУО досить непогано виконують ті види робіт із представлення інтересів та захисту прав, які є типовими в наданні щоденних послуг НУО (наприклад, проведення зустрічей та семінарів, отримання зворотного зв'язку від громади, моніторинг зовнішнього оточення), але ще не звикли регулярно проводити складнішу діяльність, що передбачає, наприклад, роботу з законодавцями, державними службовцями, формулювання стійкої і життєздатної позиції щодо питань, важливих для клієнтів, моніторинг розробки та впровадження законодавчих актів. НУО ініціюють створення коаліцій і асоціацій, однак це не означає, що такі коаліції є ефективними інструментами у представленні та захисті прав. Роль НУО як представників інтересів українських громадян останнім часом значно посилилася, проте НУО ще необхідно працювати над скоординованими діями у представництві та захисті прав з відповідним плануванням діяльності, виділенням ресурсів, постійними моніторингом і пристосуванням до змін у навколишньому середовищі.

Переважає більшість респондентів заявили, що партнерство і співпраця дозволяють розширити діяльність і результативність програм, заощадити ресурси. Участь у коаліціях чи робочих групах була корисною для переважної більшості НУО. Це дозволило їм спланувати спільні акції з іншими організаціями, організації стали більш відомими, зросли можливості зустрічатись з лідерами інших НУО. Регулярно співпрацюють із засобами масової інформації 53% НУО та епізодично – 45%. Відповідно до отриманих даних, для інформування про власну діяльність НУО найчастіше використовують газети. Протягом останнього року інформацію про себе та власну діяльність за допомогою газет поширювали 89% НУО. Наступним за

популярністю використання є телебачення, де розміщують інформацію про себе 58% НУО. Найбільш поширеним джерелом інформації про зміни/оновлення існуючих законів і регуляторних актів серед НУО виявились Інтернет та зустрічі, семінари. Найбільш актуальною внутрішньою проблемою запорізьких громадських організацій є недостатнє фінансування, зовнішньою – недосконалість законодавства.

Таким чином, виходячи з результатів теоретичного та емпіричного дослідження визначено, що розвинута система ефективно діючих громадських об'єднань і організацій визначає рівень розвитку громадянського суспільства, і саме тому налагодження системи механізмів розвитку інституцій громадянського суспільства буде сприяти підвищенню рівня розвитку громадянського суспільства в цілому. Серед таких інноваційних механізмів виділено:

- удосконалення, розробка і впровадження законодавчої і нормативно-правової бази діяльності громадських організацій в Україні;
- створення моделі ефективного інформаційно-комунікаційного менеджменту: систематичне інформування про зміни в українському, законодавстві, взаємодія НУО із засобами масової інформації, створення позитивного іміджу органів державного управління, розвиток активних комунікаційних структур державних служб з громадськими організаціями;
- розробка ефективної моделі взаємодії неурядових організацій і бізнес-структур через посилення соціальної відповідальності за розвиток суспільства;
- систематична дослідницька діяльність з сегментування соціального простору і формування специфічних диференційованих і концентрованих форм взаємодії держави, бізнесу і громадянського суспільства;
- розробка соціальних моделей реалізації державних програм в рамках окремих територій на основі принципів соціального партнерства.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Александер Дж. После неофункционализма: Деятельность, культура и гражданское общество // Социология на пороге XXI века / пер. с англ. Т.В. Дорофеевой. – М.: Интеллект, 1998. – С. 231-249.
2. Бекешкіна І. Демократія, політична культура та громадянське суспільство в Україні // Розвиток демократії в Україні: Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). – К. : Центр Освітніх Ініціатив, 2001. – С. 629-639.
3. Бех В.П., Горпинич О.В. Соціальна робота у вимірі саморозгортання громадянського суспільства // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Науково-методичний журнал. – К., 2004. – Вип. 1 – С. 5-20.
4. Білецький В. Громадські організації та їх роль у житті суспільства // Схід. – 1997. - № 8. – С.16-19.
5. Буяшенко В.В. Громадянське суспільство і соціальна робота: пошук механізмів злагоди // Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. – вип.123. – С. 35-40.
6. Вербовий М.В., Жангжога Р.Н. Громадянське суспільство: соціальний феномен чи самоврядна спільнота. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niisp.gov.ua> [Посилання дійсне на 05.10.2011 р.].
7. Гаджиев К.С. Политическая наука. – М.: Международные отношения, 1995. – 398 с.
8. Геллнер Э. Условия свободы. Гражданское общество и его исторические суперники. – М.: Ad Marginem, 1995. – 224 с.
9. Горпинич О.В. Особливості соціальної роботи в умовах становлення громадянського суспільства в Україні // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, Дніпропетровський регіональний інститут державного управління УАДУ при президентіві України, 2002. – Вип. 2(8). – С. 210 - 216.
10. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка

становлення, тенденції розвитку: Монографія / За заг. ред. Ф. М. Рудича. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 412 с.

11. Гуслякова Л.Г., Холостова Е.И. Основы теории социальной работы. – М.: Институт социальной работы, 1997. – 346 с.

12. Дмитренко Г. Методологические контуры новой теории формирования гражданского общества в Украине // Персонал. – 2001. – №9. – С. 24 - 29.

13. Добренков В.И., Кравченко В.И. Методы социологического исследования: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 768 с.

14. Дослідження Інституту Політичних Студій Джона Хопкінса. США. «Comparative Nonprofit Sector Project Center for Civil Society Studies. Johns Hopkins Institute for Policy Studies». [Електронний ресурс] – Режим доступу: // www.jhu.edu/~cnpr. [Посилання дійсне на 08.12.2011 р.].

15. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за галузями економіки та організаційно-правовими формами господарювання станом на 1 січня 2009 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: // http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/edrpoi/edrpoi_u/opfg/ks_za_orf0109.htm [Посилання дійсне на 03.10.2011 р.].

16. Колодій А.Ф. Перешкоди на шляху інституціалізації громадянського суспільства в Україні // Вісник Української академії державного управління при Президентові України. Т. 1. – 2001.

17. Колодій А.Ф. Проблеми і перспективи розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні // Розвиток демократії в Україні: Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). – К.: Центр Освітніх Ініціатив, 2001.

18. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 8.12.2004. – Харків : ФОЛІО, 2008.

19. Коцюбинський В.Й. Привласнення як феномен становлення громадянського суспільства (соціально-філософський аналіз): автореф. дис..

на здобуття наук. ступеня д-ра філос..наук: спец. 09.00.03 «соціальна філософія та філософія історії». – К., 1999. – 36 с.

20. Кравченко В.В., Кравченко Н.В., Лісовик В.С. Органи самоорганізації населення: створення, легалізація, організація діяльності. – К.: Атіка, 2004. – 175 с.

21. Кравчук В. Місце і роль громадських організацій у громадянському суспільстві // Підприємництво, господарство і право. - 2003. - №9. - С. 102 - 104.

22. Круглик С.Б. Громадські організації як інститути громадянського суспільства // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць.- К., 2009. Вип. 25. – С. 43-56.

23. Лойко Л. Типологічне позиціювання національних організацій в інституціональній структурі громадянського суспільства // Політичний менеджмент. – 2005. - №5. – С. 51-60.

24. Лукашевич М.П., Мигович І.І. Теорія і методи соціальної роботи. – К.: МАУП, 2003. – 168с.

25. Лукашевич М.П., Мигович І.І., Пінчук І.М. Соціальна робота в Україні: Теоретико-методичні засади. – К.: МАУП, 2001. – 265 с.

26. Мельниченко В. Напрями і проблеми становлення громадянського суспільства в Україні // Концептуальні засади реформування політичної системи в Україні. Стан і перспективи розвитку політичних наук. – К., 2001. – С. 30–39.

27. Микешин М.И. Социальная философия шотландского Просвещения. — СПб.: Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2005. — 165 с.

28. Михайловська О. Інститути громадянського суспільства і формування ідеології модернізації в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн. (або сайту) // <http://www.politik.org.ua> [Посилання дійсне на 05.10.2011 р.].

29. Нижник Н.Р., Ситник Г.П. Безпека людини в умовах

громадянського суспільства // Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи: Зб. наук. пр. УАДУ / За заг. ред. В.І.Лугового, В.М.Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – С. 138–166.

30. Нікітін В.В. Ресурсний потенціал становлення громадянського суспільства в Україні. – Х.: Магістр, 2006. – 247 с.

31. Нойфельд И. Методы социальной работы // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. – Тула, 1993. – С. 322-343.

32. Опалько Ю. Розвиток громадянського суспільства в Україні: відповідність стандартам Ради Європи [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May2009/14.htm> [Посилання дійсне на 05.09.2011 р.].

33. Паливода Л., Голота С. Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України 2002-2010 роки: Звіт за даними дослідження. – К.: ТОВ «Видавничий Дім «КуПол», 2010. – 118 с.

34. Пейн М. Сообщество как основа социальной политики й социального действия // Взаимосвязь социальной работы й социальной политики.- М.: Аспект Пресе, 1997.- С. 44-50.

35. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія / За заг. ред. д. і. н., проф. А. Кудряченка. – К.: НІСД, 2007. – 396 с.

36. Політологічний словник / ред.-упоряд. О.Д.Авдеєнко, О.В. Антонюк, О.В. Бабкіна. – К.: МАУП, 2005. – 791 с.

37. Про благодійництво та благодійні організації: за станом на 16.09.1997 року № 531/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46. – С. 292. (Закон України).

38. Про молодіжні та дитячі організації : за станом на 01.12.1998 р. № 218-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 1. – С. 2. – (Закон України).

39. Про об'єднання громадян : за станом на 16. 06. 1992 р. № 2460-XII //

Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – С. 504. – (Закон України).

40. Проект Закону України «Про громадські організації» [Електронний ресурс] – Режим доступу: // http://civic.kmu.gov.ua/civic/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=136428 [Посилання дійсне на 23.10.2011 р.].

41. Рабінович П.М. Громадянське суспільство і правова держава (загальнотеоретичні міркування) // Українське право. – № 3. – 1996. – С. 22 – 35.

42. Рева С. Участь громадськості у процесі формування та реалізації державної політики // Політичний менеджмент. – 2006. – №3 (18). - С. 67 – 73.

43. Рябов С.Г. Політологія: словник понять і термінів. – К., 2001. – 256 с.

44. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні. – К.: Вид-во КНУ ім. Т.Г.Шевченка, 2000. – 598 с.

45. Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України 2002–2009 роки: Звіт за даними дослідження / Л. Паливода, С. Голота. – Київ: ТОВ «Видавничий Дім «КуПол». – 2010. – 112 с.

46. Степаненко І. Концептуальна невизначеність громадянського суспільства в Україні: можливості подолання / Розвиток демократії в Україні: матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). – К.: «Центр освітніх ініціатив», 2001. – С. 581 – 597.

47. Сурмин Ю.П., Туленков Н.В. Методология и методы социологических исследований: Учеб. пособие. – К.: МАУП, 2000. – 304.

48. Узун Ю. Концепт «громадянське суспільство» в історії та теорії політичної думки. Автореферат дис... канд. політ. наук. – Одеса: ОНУ, 2002. – 16 с.

49. Узун Ю.В. Основные проблемы формирования институтов гражданского общества как технологии социальной организации //

Социальные технологии. Актуальные проблемы теории и практики: Зб. наук. пр. – Київ – Запоріжжя – Одеса: Запорізький госуніверситет. - 2000. – Вип. 4. Соціальні технології у сучасному суспільстві. – С. 213 – 234.

50. Узун Ю.В. Сучасні уявлення про громадянське суспільство та його типи // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса: Юридическая литература – 2000. – Вип. 10 - 11. – С. 630 - 637.

51. Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К.: НІСД, 2007. – 538 с.

52. Уолцер М. Про толерантність / пер. з англ. М. Лупішко. – Харків: Видавнича група «РА-Каравела», 2003. – 148 с.

53. Фінансування організацій громадянського суспільства (ОГС) в Україні. Аналітичний звіт. Олександр Вінніков. Листопад 2007 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://www.ucipr.kiev.ua/print.php?sid=60141> [Посилання дійсне на 12.11.2011 р.].

54. Хабермас Ю. Политические работы / пер. с нем. О.И. Величко. – М.: Праксис, 2005. – 368 с.

55. XXI век: мир между прошлым и будущим. Культура как системообразующий фактор международной и национальной безопасности / Под науч. ред. О.П.Лановенко. – К.: Стилос, 2004. – 572 с.

56. Чувардинський О.Г. Громадянське суспільство в Україні: вертикалі й горизонталі діяльності політичних і неполітичних організацій // Нова парадигма. – К., 2006. – Вип. 59. – С. 138-150.

57. Чувардинський О.Г. Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку. – К., – Ніжин, 2006. – 276 с.

58. Чувардинський О.Г. Домінуючі інтерпретації поняття «громадянське суспільство» // Нова парадигма. – К., 2006. – Вип. 52– С. 111-119.

59. Шевченко М.Ф. Третій сектор в Україні: проблеми становлення. – К., 2001. – 170 с.
60. Шинкарук В. Громадянське суспільство, держава, ідеологія // Розбудова держави. – 1994. – № 5. – С. 53–56.
61. Щедрова Г.П. Громадянське суспільство, правова держава і політична свідомість громадян. – К.: ВІПОЛ, 1994. – 112 с.
62. Якоб М.М. Т. Гоббс та Дж. Локк як фундатори принципів соціально-правової держави // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – К., 2003. – Вип. 50. – С. 87-94.